

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra Sociologie a Andragogiky

Srovnání obsahů nejvýznamnějších politických ideologií

Comparison of the most significant political ideologies

Bakalářská diplomová práce

Adéla Čavojská

Vedoucí bakalářské diplomové práce:

PhDr. František Znebejáněk, Ph.D.

Olomouc 2009

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne.....

podpis.....

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala především Phdr. Františku Znebejánkovi Ph.D., který mě po celou dobu psaní této práce vedl, svým rodičům za jejich shovívavost a trpělivost, a v neposlední řadě Mgr. Davidu Surému, který byl ochotný se mnou téma nesčetněkrát prodiskutovávat.

Anotace:

Srovnání obsahu tří nejvýznamnějších ideologií

Tato bakalářská diplomová práce se zabývá koncepty tří nejvýznamnějších ideologií – liberalismem, konzervatismem, socialismem. V první části práce se zabývám vznikem, vývojem a významem pojmu ideologie, a ideálně typickou metodou definuji jednotlivé ideologie. V druhé části představuji vybrané dílo třech představitelů uvedených ideologií – F. A. Hayeka, R. Scrutona, A. Giddense, abych v poslední části práce mohla přistoupit ke komparaci jejich pojetí dané ideologie. Komparace se soustředí na tři klíčové kategorie: stát, trh a občanská společnost, které u zmíněných ideologií získávají specifickou podobu.

Klíčová slova: ideologie, liberalismus, konzervatismus, socialismus, stát, trh, občanská společnost

1. Obsah

1.	Obsah	4
2.	Úvod	6
3.	Vymezení cíle a předmětu práce	8
3.1.	Vymezení pojmu ideologie	8
3.2.	Historické vymezení ideologie	9
3.3.	Definice ideologie	10
4.	Vymezení konzervatismu, liberalismu a socialismu.....	13
4.1.	Konzervatismus	13
4.1.1.	Shrnutí konzervatismu	16
4.2.	Liberalismus	17
4.2.1.	Shrnutí liberalismu	23
4.3.	Socialismus	23
4.3.1.	Shrnutí socialismu	28
4.4.	Shrnutí.....	28
5.	Anthony Giddens (*1938)	29
5.1.	Definice třetí cesty	29
5.2.	Koncepce třetí cesty	31
5.3.	Kritika třetí cesty	35
6.	Roger Vernon Scruton (*1944).....	36
6.1.	Konzervatismus Rogera Scrutona	36
6.2.	Smysl konzervatismu	37
7.	Friedrich August von Hayek (1899-1992).....	43
7.1.	Právo, zákonodárství a svoboda	44
7.2.	Pravidla a řád.....	45
7.3.	Fatamorgána sociální spravedlnosti	46

7.4.	Politický řád svobodného lidu	48
8.	Komparace.....	50
8.1.	Stát	51
8.2.	Trh	53
8.3.	Občanská společnost.....	55
9.	Závěr.....	59
10.	Seznam použité literatury a zdrojů:	60
10.1.	Internetové zdroje:	62

2. Úvod

Kubát a Cabada píší, že moderní západní společnosti 21. století se dostaly do paradoxní situace, kdy žádnému občanovi není bráněno v politické participaci (v rámci určitých pravidel), na druhou stranu o tuto participaci ze strany občanů není zájem. Tato situace se po dvaceti letech od pádu nedemokratického komunistického režimu nevyhýbá ani české společnosti. Problém je nejviditelnější v nízké volební účasti.¹ Giddens uvádí, že „za poslední roky získala nejvíce členů strana, která není vůbec v politice.“² Beck tuto skupinu nazývá „ne-stranou nevoličů“³.

Můžeme se domnívat, že tento jev je výsledkem důvěry v demokratické principy a jejich funkčnost.⁴ Optimismu však není na místě a spíš bychom se měli zamýšlet nad méně pozitivními a reálnějšími příčinami, kterých lze uvést celou řadu. Neaktivitu občanů si můžeme vysvětlovat nepřehledností a vulgárností politické scény, relativizací hodnot občanů či zánikem třídního rozdělení.

Lze se domnívat, že významným důvodem může být také fakt, že termín **ideologie** či **liberalismus**, **konzervatismus** nebo **socialismus** (a samozřejmě spousta jiných termínů) jsou pro mnoho občanů prázdnými pojmy bez obsahu, kterým občané neumí přidělit správný význam a neví, co si pod nimi přesně představit. Z tohoto základního neporozumění vyplývá, že následně občan nemůže chápat ani samotnou politiku komunistických, sociálnědemokratických, levicově-libertariárních, křesťanskodemokratických, liberálních, konzervativních a ultrapravicových stran, jež se všechny v dnešní Evropě vyskytují a v rámci svých hodnot, a svého politického přesvědčení uplatňují svůj vliv, a to nejen na regionální či státní úrovni, ale s rozšiřujícími se hranicemi Evropské unie, také na úrovni mezinárodní.

¹ CABADA, Ladislav, KUBÁT, Michal. *Úvod do studia politické vědy*. 2. rozš. vyd. Praha: Eurolex Bohemia s.r.o., 2004. ISBN 80-86432-63-7. s. 15.

² BECK, Ulrich. *The Reinvention of Politics. Rethinking Modernity in the Global Social Order*. Cambridge: Polity Press, 1997. ISBN 0-7456-1758-1. s. 142.

³ GIDDENS, Anthony. *Třetí cesta. Obnova sociální demokracie*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2001. ISBN 80-204-0906-8. s. 27.

⁴ CABADA, Ladislav, KUBÁT, Michal. *Úvod do studia politické vědy*. 2. rozš. vyd. Praha: Eurolex Bohemia s.r.o., 2004. ISBN 80-86432-63-7. s. 15.

Tato bakalářská diplomová práce by měla čtenáře seznámit s významem tří nejvýznamnějších ideologií, s jejich historickým vývojem a hodnotami, a se třemi významnými politickými mysliteli – Friedrichem Augustem von Hayekem, Rogerem Scrutonem a Anthonyem Giddensem, z nichž každý zastupuje určitý směr zmíněné ideologie.

V závěrečné komparaci **státu, trhu a občanské společnosti** pak lze vidět, co je pro kterého myslitele resp. pro ideologie příznačné a co je pro určitou ideologii primární hodnotou.

Tato bakalářská diplomová práce obsahuje právě takové informace, které mohou občanu pomoci v základní orientaci v politice a snaží se představit ideologie tak, aby byla vystižena podstata jednotlivých ideologií jasným a srozumitelným jazykem.

3. Vymezení cíle a předmětu práce

Cílem první části této bakalářské diplomové práce je vymezení pojmu ideologie a vymezení tří nejvýznamnějších politických ideologií – liberalismu, konzervatismu, socialismu, a to ideálně-typickou metodou.

V druhé části práce se budu zabývat pojetím ideologie konzervatismu v díle Rogera Scrutona, pojetím liberalismu v díle Friedricha Augusta von Hayeka a pojetím socialismu v díle Anthonyho Giddense. Poslední kapitola se zaměřuje na komparaci uvedených autorů a jejich pojetí ideologií.

3.1. Vymezení pojmu ideologie

Na začátek této kapitoly bych chtěla konstatovat, že tato část si neklade za cíl ze všech úhlů vysvětlit, co je a co znamená pojem ideologie. Samotný pojem ideologie by se mohl stát předmětem samostatné bakalářské práce, jelikož se s ním vyrovnává velké množství vědců.

Záměrně píši vědců a neomezují se jen na sociology či politology, jelikož je pojem ideologie odlišně pojímán na půdě sociologie, politologie, filosofie či třeba umění.⁵ Mým cílem je seznámit čtenáře s pojmem ideologie, jenž *„je zatížen mnohoznačností, která je jednak obsahová, jednak spočívá v odlišných přístupech ke zkoumání termínu.“*⁶

Nutné je, vymezit pojem ideologie historicky, seznámit čtenáře s jeho pojetími a několika definicemi, ze kterých tento text bude vycházet. V druhé části této kapitoly poté vymezím ideální typy tří nejvýznamnějších ideologií – konzervatismu, liberalismu a socialismu.

⁵ ŠARADÍN, Pavel. *Historické proměny pojmu ideologie*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. ISBN 80-85959-94-1. s. 49.

⁶ Tamtéž, s. 39.

3.2. Historické vymezení ideologie

Pojem ideologie vznikl spojením latinského slova *idea*= myšlenka a řeckého slova *logos*= řeč, myšlenka, věda. Poprvé se s termínem setkáváme v 18. století díky francouzskému vědci Antoine de Tracymu, který se spolu s několika Condillacovými pokračovateli podílel na vzniku Národního institutu ve Francii. Národní institut s různými sekcemi (např. Sekce morálních a politických věd) reprezentoval silný myšlenkový proud liberálů, kteří rozvíjeli racionalistické tendence, vytvořili základy pro pozdější expanzi pozitivismu, obhajovali demokracii a postupně se stali opozicí Napoleona a jeho absolutistických snah.⁷

Šaradín uvádí, že Tracy použil slovo ideologie poprvé ve své přednášce v roce 1796, kdy hledal příhodný název pro novou zastřešující vědu, přičemž odmítal názvy jako metafyzika či psychologie a tvrdil, že reforma vědy vyžaduje také reformu jejího pojmenování.⁸

Tracy vytvořil „Science des idées“, neboli vědu o idejích, kterou zbavil jakýchkoliv náboženských či metafyzických konotací a která se objevila jako součást zoologie. Zároveň vzniká jeho vrcholné dílo *Elemente d’Ideologie*, v němž pojednává o konkrétním využití ideologie.⁹

Tracyho úsilím bylo vytvořit jednotnou zastřešující vědu, která by stála nad všemi ostatními, nebylo jeho záměrem vytvořit pojem ideologie a používat ho v takovém významu, v jakém se používá dnes. Pejorativní význam získává pojem díky Napoleonovi, který se zprvu hlásil k myšlenkám Institutu, avšak jen do té doby, dokud se ideje představitelů nezačaly přiklánět k idejím republikánství. Šaradín uvádí, že „...konflikt s Napoleonem byl ideologickým střetem mezi politickými hodnotami republikánství a autoritářstvím.“¹⁰

Napoleon odsoudil práci členů Institutu, obvinil je za své politické neúspěchy a díky jeho řeči v roce 1800 získává termín ideologie první negativní konotace. Napoleon se ohradil vůči liberálně smýšlejícím intelektuálům

⁷ ŠARADÍN, Pavel. *Historické proměny pojmu ideologie*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. ISBN 80-85959-94-1. s.20-21.

⁸ Tamtéž, s. 21.

⁹ Tamtéž, s. 21.

¹⁰ Tamtéž, s. 23.

a ostatním, které považoval za své nepřátele a nepřátele sociálního řádu. Původní de Tracyho odborný termín ideologie se stává politickým a to momentem, kdy Napoleon ideologem nazývá jedince, který uvažuje a jedná nerealisticky, nepragmaticky nebo doktrinářsky.¹¹

3.3. Definice ideologie

Jak jsem již naznačila v úvodu této kapitoly, definovat pojem ideologie, je dosti problematické. Šaradín, který se snažil pojem ideologie systematizovat v knize *Historické proměny pojmu ideologie*, poznamenává, že problematika se nedá postihnout bez obrovské redukce, jelikož za dvě stě let své existence je oblast pojednávající o ideologiích velmi rozsáhlá a nepřehledná.¹²

V literatuře se setkáváme s rozdělením pojmu ideologie do tří skupin: negativní (pejorativní) pojetí, pozitivní pojetí, neutrální pojetí. Dle Šaradína v negativním (pejorativním) pojetí ideologie převládá zejména psychologizující pojetí, v pozitivním pojetí nacházíme programové aspekty a vize, a neutrální pojetí se snaží o objektivitu, definiční neutralitu a neutralitu v konstatování určitého jevu.¹³

Z toho důvodu je jasné, že je nemožné vytvořit jednu všeobšahlou definici ideologie. Šaradín uvádí, že musí existovat minimálně dvě definice ideologie, a to neutrálně-pozitivní a negativní, které definuje takto:

A. Neutrálně-pozitivní definice:

„Ideologie je systém kolektivního udržování idejí, věr a postojů, jež obsahují jistý model sociálních vztahů a uspořádání, který je zároveň cílem, anebo systém zaměřených na ospravedlnění určitého modelu chování, který se své návrhy snaží zavádět, uskutečňovat, realizovat nebo udržovat. Ideologie je

¹¹ ŠARADÍN, Pavel. *Historické proměny pojmu ideologie*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. ISBN 80-85959-94-1. s. 23.

¹² Tamtéž, s. 76.

¹³ Tamtéž, s. 77.

funkcionalizací mocenských vztahů a slouží jako záruka zřetelného vývoje a emancipace společnosti.“¹⁴

B. Negativní definice:

„Ideologie je souhrnným označením pro upravená a hotová myšlenková schémata, která nejsou ovlivnitelná žádnou novou zkušeností. Ideologie je dogmatickým, uzavřeným systémem, který je udržován kolektivním úsilím za účelem pouhého získání nebo obhajoby stávající mocenské konfigurace.“¹⁵

Tato bakalářská práce se pohybuje na hranici mezi dvěma společenskými vědami – sociologií a politologií. Jak jsem se zmínila v úvodu této kapitoly, pojem ideologie můžeme definovat různě z pohledu jednotlivých věd (sociologie, filozofie, politologie, umění...atd.)

V sociologii se pojmem ideologie zabývali např. Hannah Arendtová, Clifford Geertz, Karel Marx, Karl Mannheim, Randal Collins či Anthony Giddens, který ideologii definuje jako: *„Sdílené představy nebo názory, jejichž smyslem je ospravedlňovat zájmy dominantních skupin ve společnosti. Nacházíme je ve všech společnostech, kde existuje systematická a pevně zakotvená nerovnost mezi skupinami lidí. Pojem ideologie je úzce spjat s pojmem moci, protože ideologické systémy slouží k legitimizaci mocenských rozdílů.*“¹⁶

Ball a Dagger uvádějí, že jednotlivé ideologie plní pro ty, kteří s nimi souhlasí, čtyři zásadní funkce – vysvětlovací, hodnotící, orientační, programovou:

1) vysvětlovací funkce – ideologie napomáhají vysvětlovat politické události a jevy (vysvětlují příčiny konfliktů, krizí, válek apod.)

2) hodnotící funkce – poskytují kritéria a žebříčky hodnot, tzn. určují, co je dobré a zlé, lepší a horší

3) orientační funkce – orientují své stoupence tak, že jim poskytují vědomí identity a náležitosti k určité sociální skupině (příslušník národa, třídy, vrstvy)

¹⁴ ŠARADÍN, Pavel. *Historické proměny pojmu ideologie*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. ISBN 80-85959-94-1. s. 80.

¹⁵ Tamtéž, s. 80.

¹⁶ GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. 1. vyd. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4. s. 550.

4) programová funkce – nabízejí svým stoupencům základní rysy politického programu a cíle politické akce.¹⁷

¹⁷ DAVID, Roman. *Politologie : Základy společenských věd*. 4. rozš. vyd. Olomouc: Olomouc, 2000. ISBN 80-7182-116-0. s. 324.

4. Vymezení konzervatismu, liberalismu a socialismu

Na nadcházejících stránkách si беру za cíl vymežit ideální typy tří nejvýznamnějších ideologií konzervatismu, liberalismu, socialismu. Při vymežování ideálních typů daných ideologií budu vycházet z definice ideologie, kterou Andrew Heywood přebírá od politologa Martina Seligera a uvádí ji jako výchozí ve své knize *Politické ideologie*, jenž je pro mne primárním zdrojem.

Seliger definuje ideologii jako: „*Soubor idejí, kterými člověk postuluje, vysvětluje a zdůvodňuje cíle a prostředky organizovaných sociálních akcí, bez ohledu na to, zda se tyto akce snaží zachovat, změnit, svrhnout či přebudovat daný společenský řád.*“¹⁸

4.1. Konzervatismus

Pokud bychom chtěli konzervatismus vymežit etymologicky, dostaneme se k latinskému slovu *conservare*, které znamená zachovávat.¹⁹ Tendence zachovávat a udržovat je pro konzervatismus typická. Nejdůležitější konzervativní hodnotou je udržení neboli zakonzervování společenského řádu a s tím související odmítání změn, reforem a revolucí, které jsou typické pro jinou ideologii – liberalismus.²⁰

S konzervatismem jako s ideologií se poprvé setkáváme v 18. století, avšak myšlenky konzervatismu jsou daleko starší. Najdeme je například u Thomase Hobbesa, anglického osvícence, který zdůrazňoval nutnost silného státu a pevného společenského řádu.²¹ Kdybychom chtěli jít ještě více

¹⁸ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 80-85865-10-6. s. 14.

¹⁹ DAVID, Roman. *Politologie : Základy společenských věd*. 4. rozš. vyd. Olomouc: Olomouc, 2000. ISBN 80-7182-116-0. s. 329.

²⁰ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 80-85865-10-6. s. 55-91.

²¹ HOBBS, Thomas. *Leviathan neboli o podstatě, zřízení a moci státu církevního a občanského*. Praha: Melantrich, 1941. s. 23-47.

do minulosti, s určitými konzervativními myšlenkami se setkáváme například už i u Platóna, který mluvil o důležitosti autority, jež by měla stát v čele státu.²²

Teprve však kniha Edmunda Burkeho, *Úvahy o revoluci ve Francii (1790)*, obsahuje ucelenější výklad konzervativních principů. Burkeho ideje reagují na situaci po Francouzské revoluci v roce 1789, která velkou měrou začala měnit politické i ekonomické poměry v Evropě.²³

V literatuře se můžeme setkat s tezemi, že konzervatismus je spíše postojem, či způsobem myšlení než ideologií. Tento názor překvapivě zastávají i někteří konzervativci, kterým jde zejména o odlišení se od různých ideologií či „-ismů“²⁴ V této bakalářské práci budu ke konzervatismu přistupovat jako k jedné z velkých ideologií, která ovlivnila politické myšlení a život lidí na mnoha místech světa.

Konzervatismus není pouze evropským fenoménem. Prosadil se i v zemích Latinské Ameriky či Středního východu. Konkrétně konzervativní tradici můžeme nalézt např. ve Velké Británii, v USA, v Íránu, v Argentině, v Kanadě, v Japonsku, v neposlední řadě také v Německu a po roce 1989 i v České republice. Ačkoli Heywood připouští, že jsou konzervativní myšlenky často oblíbené, poznamenává, že vliv ideologie konzervatismu se omezuje jen na industriální Západ, jelikož rozvojové země častěji zdůrazňují význam pospolitosti a rovnosti, tudíž se zde vytvářejí příznivější podmínky pro rozvoj socialismu či nacionalismu než konzervatismu nebo liberalismu.²⁵

Tam, kde se konzervatismus uchytil, se jeho podoba značně různí. Nejen z tohoto důvodu se ideologie rozčlenila na několik směrů, z nichž nejvýznamnější jsou:

1) Autoritativní konzervatismus se vyznačuje koncentrací státní moci v rukou jednoho člověka či malé skupiny, používá mocenské prostředky k udržení

²² HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 80-85865-10-6. s. 69.

²³ Tamtéž, s. 55.

²⁴ Tamtéž, s. 55-56.

²⁵ Tamtéž, s. 89-91.

pořádku, režim se legitimizuje pomocí ideologické manipulace a populismu a státní moc nelze zpochybnit, natož se proti ní postavit.²⁶

2) Paternalistický konzervatismus je spojován s opatrností, umírněností a pragmatismem. Věří se, že autority by měly ve vlastním zájmu uskutečňovat žádoucí politické a sociální reformy ve společnosti, jejichž cílem je předcházet velkým sociálním rozdílům, které mohou vést k revolucím. Co se týče ekonomiky, paternalistický konzervatismus připouští možnost státních zásahů tak, aby platila tzv. střední cesta mezi socialismem a liberalismem. Střední cestou se rozumí tzv. plánovaný kapitalismus, který kombinuje hodnoty socialismu a liberalismu – státní vlastnictví a státní regulace nebo státní řízení určitých sfér ekonomik a iniciativa soukromého podnikání.²⁷

3) Libertariánský konzervatismus spojuje ideologii liberalismu resp. libertarianismu²⁸ s ideologií konzervatismu. Požaduje co největší svobodu občanů a co nejmenší regulace ekonomiky státem. Co se týče volného trhu, ten je chápán jako přirozený a zákonitý tzn. i maximálně spravedlivý. Bída je přirozená, je produktem trhu a je vždy menší než bída, která se objevuje ve společnostech bez tržního hospodářství. Trh je považován za nástroj dosahování sociální disciplíny a stability a sociální řád může být udržen pouze silným státem.²⁹

4) Nová pravice je specifickou odnoží konzervatismu. Heywood ji definuje jako: „(...) široký termín, který se používá k pojmenování idejí a plánů počínaje požadavky na snížení daní až po volání po přísnější cenzuře televize a filmů či dokonce po kampaně proti přistěhovalcům a za jejich repatriaci.“³⁰

Nová pravice se dělí na dvě křídla podle toho, jaké je jejich ústřední téma. Prvním proudem je liberální Nová pravice či **neoliberalismus**, který se vztahuje k liberální ekonomické teorii volného trhu Adama Smithe. Druhým proudem je

²⁶ PROROK, Vladimír, LISA, Aleš. *Politologie*. 1. vyd. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2003. ISBN 80-86473-31-7. s. 93.

²⁷ Tamtéž, s. 93.

²⁸ Libertarianismus je radikální podoba liberalismu. Libertarianismus může buď úplně odmítat stát (analogie anarchismu), nebo může státu přisuzovat jen funkci zabezpečení pořádku (tzv. minianarchismus) (Prorok; Lisa 2003, 94).

²⁹ PROROK, Vladimír, LISA, Aleš. *Politologie*. 1. vyd. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2003. ISBN 80-86473-31-7. s. 94.

³⁰ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 80-85865-10-6. s. 80.

konzervativní Nová pravice neboli **neokonzervatismus**, jenž naopak čerpá z idejí tradičního konzervatismu.³¹

Nová pravice se zformovala v průběhu složitých politických a ekonomických podmínek – poválečný vývoj, který vyústil v 70. letech v recesi některých ekonomik (např. Velká Británie), vysoká nezaměstnanost, inflace a rostoucí vliv komunismu.³²

Neoliberální a neokonzervativní názory se často překrývají, neexistuje mezi nimi ostrá hranice, avšak jsme schopni definovat určité hodnoty charakteristické jak pro neoliberalismus, tak pro neokonzervatismus. Neoliberální politice vévodila témata jako *privatizace*, *deregulace*, *volný trh*, *snížení daní* a v neposlední řadě také *svoboda* jedince. Neoliberalisté usilovali o to, aby se jedinci naučili starat sami o sebe, aby racionálně rozhodovali o svém životě, což vyústilo ve Velké Británii ve snahy o odstranění „**kultury odkázanosti**“ a vznikem „**kultury podnikavosti**“.³³

Neokonzervativci se vztahovali k již dříve komunikovaným hodnotám „klasického“ konzervatismu. Hlásali nutnost existence tradičních hodnot jako je autorita, rodina, morálka a společenský řád.

Nová pravice se nejviditelněji prosadila ve Velké Británii a ve Spojených státech. Ve Velké Británii se setkáváme s podobou nazývanou **thatcherismus**, v USA s **reaganismem**. Heywood uvádí, že pojmy „(...) se používaly k pojmenování velice individuálního politického stylu Margaret Thatcherové a Ronalda Reagana a stejně tak pro označení idejí, kterým byli oddáni.“³⁴

4.1.1. Shrnutí konzervatismu

Základní konzervativní hodnotou je snaha o udržení tradičního společenského řádu. Tendence udržet **společenský řád** se projevuje zejména

³¹ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 80-85865-10-6. s. 80.

³² Tamtéž, s. 80.

³³ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 80-85865-10-6. s. 80-85.

³⁴ Tamtéž, s. 80.

v odmítání společenských změn a reforem. Konzervativní stát by měl být natolik silný, aby dokázal ochránit **tradice, zvyky, hodnoty a historicky vzniklé instituce**, jež zajišťují jednak život a kontinuitu společnosti, jednak stabilní řád, který dává jednotlivcům pocit sounáležitosti, stability, identity a zakořeněnosti.

Konzervativní společnost má **organický charakter**, je přirozeně strukturovaná a hierarchizovaná. Jedinec je součástí přirozeně vzniklé sociální skupiny, jež mu předává normy a hodnoty společnosti. Jedinci jsou však v konzervativní společnosti od přirozenosti bráni jako nedokonalé bytosti s tendencí porušovat řád. Právo a právní normy jsou zde vytvořeny zejména jako nástroj ochrany řádu a svobod jednotlivců.

4.2. Liberalismus

Liberalismus je politická a ekonomická doktrína; systém politických, ekonomických, kulturních, sociálních a jiných hodnot jako například individualismu, víra v pokrok, preferování politické svobody, tolerance, uznání soukromého vlastnictví, omezení role státu a státní moci, a teorií – dělba moci, laissez-faire, na nichž jsou budovány ekonomické a politické základy demokratických států.³⁵

O liberalismu jako o systematickém politickém učení můžeme mluvit až od 19. století. Termín „*liberál*“ se ale používal daleko dříve, již ve 14. století a měl mnoho významů. Uvádí se, že označoval například třídu svobodných lidí, kteří nepatřili ani mezi nevolníky, ani mezi otroky. V souvislosti se společenskými postoji mohl mít také význam otevřenosti nebo svobodomyšlnosti.³⁶

Název liberalismus pochází od latinského slova *libertas* či anglického *liberty*, která shodně znamenají *svoboda*. Liberalismu jako pojem znamená svobodnou volbu.

³⁵ *Encyklopedický slovník*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1993. ISBN 80-207-0438-8. s. 604.

³⁶ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 80-85865-10-6. s. 21.

Vznik liberalismus se spojuje s pádem feudalismu v Evropě a vznikem tržní neboli kapitalistické společnosti. Heywood píše, že „(...) když se zhroutily jistoty feudálního života, vzniklo nové intelektuální ovzduší, jemuž se někdy říká osvícenství (...). Racionální a vědecká vysvětlení postupně vytlačovala tradiční náboženské teorie a na společnost se začalo stále více pohlížet z hlediska lidského jedince.“³⁷ V myšlení lidí začal převládat individualismus. V době feudalismu byl jedinec vázán povinnostmi k feudálovi. Pádem feudalismu se stal jedinec svobodným člověkem, od této chvíle rozhodoval sám za sebe, člověku byla dána svoboda a bylo jen na něm, jak tu svobodu naplní, jak ji využije.

John Locke, duchovní otec liberalismu, se zabýval teorií přirozených práv. Právo Heywood definuje jako „...nárok neboli oprávnění, že někdo nebo něco smí určitým způsobem jednat nebo vyžadovat určité zacházení.“³⁸ Přirozená práva v Lockově pojetí znamenají práva od přírody nebo od Boha, práva nezcizitelná, na které mají lidé nárok z toho titulu, že jsou lidmi a z tohoto důvodu jim je nelze odebrat. Locke nachází tři přirozená práva: „právo na život, svobodu a majetek“.³⁹

Přirozenými právy se zabýval i Thomas Jefferson. Zatímco Locke považuje majetek za přirozené právo, protože člověk si může brát prostředky z přírody bez souhlasu jiných⁴⁰, Jefferson majetek považoval „...za právo, které se vyvinulo, protože to bylo pro lidi výhodné.“⁴¹ Jefferson za nezcizitelná práva nepovažuje právo na život, svobodu a majetek, v jeho pojetí jsou nezcizitelnými právy „právo na život, svobodu a úsilí o štěstí.“⁴²

V kapitole o konzervatismu jsem uváděla Thomase Hobbesa jako zastávce silného státu a pevného společenského řádu, jenž „klade touhu po pořádku nad touhu po svobodě.“⁴³ Z Hobbesa čerpá i liberální ideologie, zejména z koncepce společenské smlouvy, kterou mimo něho rozvíjel i John Locke a Jean Jacques Rousseau. Hobbes rozvíjí koncepci společenské smlouvy v díle *Leviathan neboli o podstatě, zřízení a moci státu církevního a občanského*⁴⁴, Locke v díle *Druhé*

³⁷ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 80-85865-10-6. s. 24.

³⁸ Tamtéž, s. 37.

³⁹ Tamtéž, s. 37-38.

⁴⁰ LOCKE, John. *Druhé pojednání o vládě*. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1992. ISBN 80-205-0222-X. s. 44-58.

⁴¹ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 80-85865-10-6. s. 38.

⁴² Tamtéž, s. 38.

⁴³ Tamtéž, s. 38.

⁴⁴ HOBBS, Thomas. *Leviathan neboli o podstatě, zřízení a moci státu církevního a občanského*. Praha: Melantrich, 1941. s. 159-177.

*pojednání o vládě*⁴⁵, Rousseau se jí zabývá v díle *O společenské smlouvě, neboli, O zásadách státního práva*.⁴⁶

Koncepce společenské smlouvy popisuje proces vzniku státu. Hobbes i Locke se domnívali, že lidé nejsou od přirozenosti dobrými. Společnost před vznikem státu nazvali „přirozeným stavem“, kde lidé nerespektovali práva druhých. Hobbes píše: „*Když lidé žijí, nemajíce nad sebou společné moci, která by je všechny držela na uzdě, jsou mezi sebou v tom stavu, kterému říkáme válka. Je to válka všech proti všem.*“⁴⁷

Z tohoto důvodu lidé mezi sebou uzavřeli dohodu neboli společenskou smlouvu o vytvoření suverénní vlády. Vláda lidem zaručovala stabilitu, spořádaný život a podle Locka také svobodu.⁴⁸

Heywood dodává: „*Všichni jedinci si uvědomili, že je v jejich zájmu obětovat část své svobody a vytvořit právní systém, jinak by byla jejich práva a vlastně i životy v neustálém ohrožení.*“⁴⁹

Koncepce společenské smlouvy je historická fikce, což znamená, že Hobbes i Locke věděli, že státy reálně nevznikají dohodou mezi občany, ale smlouvou ukazují jakou cenu má pro jedince suverénní stát.⁵⁰

Rousseauovo pojetí společenské smlouvy se od Lockova a Hobbesova značně odlišuje. Rousseau tvrdí, že lidé si byli v přirozeném stavu rovni, byli svobodní a dobří. Až se vznikem soukromého vlastnictví se z člověka stal egoista. V důsledku narůstajících společenských konfliktů vznikl stát jako instituce, která chránila především zájmy bohatých. Rousseau vyžadoval, aby se každý člověk podílel na výkonu vlády, a byl zastáncem názoru, že lidé se nemohou a nesmějí vzdát své suverenity. Odmítal proto jak zastupitelskou, tak ústavní vládu.⁵¹

⁴⁵ LOCKE, John. *Druhé pojednání o vládě*. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1992. ISBN 80-205-0222-X. s. 85-87.

⁴⁶ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *O společenské smlouvě, neboli, O zásadách státního práva*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002. ISBN 80-86473-10-4. s. 12-30.

⁴⁷ HOBBS, Thomas. *Leviathan neboli o podstatě, zřízení a moci státu církevního a občanského*. Praha: Melantrich, 1941. s. 162.

⁴⁸ LOCKE, John. *Druhé pojednání o vládě*. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1992. ISBN 80-205-0222-X. s. 42-43.

⁴⁹ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 80-85865-10-6. s. 32.

⁵⁰ Tamtéž, s. 32.

⁵¹ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *O společenské smlouvě, neboli, O zásadách státního práva*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002. ISBN 80-86473-10-4. s. 12-30.

Mimo Locka, Hobbese a Jeffersona liberální ideje rozvíjeli také David Hume, Edmund Burke, John S. Mill, v ekonomické oblasti ekonomové Adam Smith, Friedrich A. Hayek nebo Milton Friedman.

Dá se říci, že tak jak se rozšiřovaly industriální tendence v Evropě, rozšiřovaly se také liberální ideje. Industrialismus poskytoval vhodnou půdu pro rozvoj liberálních idejí a liberalismus byla zase vhodná ideologie pro rozvoj industrialismu. Z této teze lehce vyvodíme, kde se liberalismus jako ideologie mohl prosadit a kde to naopak politické, kulturní či sociální podmínky neumožňovaly. Velká průmyslová revoluce ve Velké Británii v 2. polovině 18. století zajistila, že dnes můžeme Anglii nazvat kolébkou liberalismu.

Liberalismus se postupně rozšířil také v Severní Americe, směrem od západu k východu se prosazoval i v kontinentální Evropě. Ač je liberalismus atraktivní ideologií pro třetí svět, ujal se pouze v Japonsku. Tady má však spíše kolektivní než individuální podobu, která vychází z mentality samotných Japonců, zejména z jejich oddanosti k autoritě.

Heywood uvádí, že: „*Liberální ideje a hodnoty formovaly západní politické systémy natolik, že se jim obecně říká liberální demokracie.*“⁵² Liberální demokracie pak definuje jako: „*...ústavní systémy v tom, že usilují o omezení státní moci a zabezpečení občanských svobod a jsou zastupitelské v tom smyslu, že politické funkce se tam získávají v soutěživých volbách.*“⁵³

Dle Heywooda dnes již nelze úplně přesně rozlišit mezi „západní civilizací“ a liberalismem, jelikož liberální hodnoty a ideje jsou v ní hluboce zakořeněny. Nelze ani vyznačit přesnou hranici mezi liberalismem a jinými západními ideologiemi.⁵⁴ Důkazem tohoto tvrzení může být neoliberalní Nová pravice, která nezavrhlá tradiční konzervativní hodnoty – silný stát, autorita, úcta k majetku, udržení tradičního společenského řádu, avšak ekonomická situace v 70. letech ji přiměla řídit se idejemi volného trhu Adama Smithe a přistoupit k několika liberálním změnám v ekonomické oblasti – privatizace státního majetku, deregulace, podpora volného trhu, atd.

⁵² HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 80-85865-10-6. s. 22.

⁵³ Tamtéž, s. 22.

⁵⁴ Tamtéž, s. 23.

Heywood připouští, že všechny politické koncepce jsou „elastické“ tzn., že se mění pod tlakem historických okolností⁵⁵ a výjimkou není ani liberalismus, který „se postupně stával stále konzervativnějším a stále méně se stavěl za změny a reformy a více za udržení stávajících – většinou liberálních – institucí.“⁵⁶ Postupně tedy vznikly uvnitř liberalismu dva směry označované jako **klasický (ekonomický) liberalismus** a **moderní (sociální) liberalismus**. Rozdíly mezi klasickým a moderním liberalismem si nejprve dovolím zredukovat do přehledné tabulky:

<u>Klasický liberalismus</u>	<u>Moderní liberalismus</u>
negativní svoboda	Pozitivní svoboda
rovnost příležitostí	rovnost výsledků
přirozená práva	Pozitivní práva
zájmy jedince	rostoucí nároky skupiny
na stát pohlíží s nedůvěrou	stát je hlavním nástrojem odstraňování nerovností

Klasický liberalismus je původnější a radikálnější v pojetí svobody, trhu a společnosti vůbec. Klasický liberalismus dosáhl svého vrcholu v 19. století a je spojován zejména se jménem ekonoma Adama Smithe a doktrínou laissez-faire (popř. laissez-passer). Adam Smith byl hlavním kritikem v té době dominantní ekonomické ideje – merkantilismu⁵⁷. Domníval se, že trh může fungovat lépe bez zásahů státu. Trh pojímal jako samoregulační mechanismus, který je řízen tzv. „neviditelnou rukou“ trhu. Jeho učení vyvrcholilo ve Velké Británii a v USA v 19. století prosazením doktríny laissez-faire („nechat být“), což fakticky znamenalo žádnými zákony ani jinými omezeními nezasahovat do ekonomiky státu.⁵⁸

⁵⁵ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 80-85865-10-6. s. 16.

⁵⁶ Tamtéž, s. 23.

⁵⁷ Dominantní ekonomická idea 16. a 17. století, která povzbuzovala vlády k zásahům do hospodářského života ve snaze podnítit export a omezit import (Heywood 1994, 40).

⁵⁸ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 80-85865-10-6. s. 40-42.

Společným znakem klasických liberálních idejí je víra v negativní svobodu. Negativní svoboda oproti pozitivní svobodě, která je naopak hodnotou moderního liberalismu, počítá s absencí vnějších omezení jedince. Klasičtí liberálové pojmají stát jako utlačující subjekt, jehož úloha by měla být minimální, omezovala by se jen na ochranu jedinců před jimi samotnými (víra v minimální stát).⁵⁹

V pojetí klasického liberalismu jedinci ve společnosti realizují svá přirozená práva, sledují svůj vlastní prospěch, řídí své jednání principy teorie lidské přirozenosti – utilitarismem. Teorii lidské přirozenosti v 18. století rozvedli Jeremy Bentham a James Mill, kteří tvrdí, že jedinci se snaží docílit slasti a štěstí a omezit bolest a to, co je jim nepříjemné. Teorie měla na liberalismus zásadní vliv. Vysvětluje totiž, proč lidé jednají tak, jak jednají.⁶⁰

Moderní liberalismus vznikl ve 20. století jako reakce na rozvíjející se industrialismus, jelikož „(...) liberálové stále více pociťovali, že se jim nedaří obhájit názor, že s příchodem průmyslového kapitalismu přišel i všeobecný blahobyt a svoboda pro všechny.“⁶¹ Moderní liberalismus se vyznačuje určitým posunem hodnot. Minimální stát není schopen napravit velkou nerovnost a nespravedlnost uvnitř společnosti, měl by se tedy dle názorů moderních liberálů, transformovat do podoby pečovatelského či sociálního státu takovým způsobem, aby byl schopen přerozdělovat jedincům srovnatelné výchozí podmínky. Přerozdělování se může provádět i pomocí tzv. pozitivní diskriminace, kdy jsou uplatněny speciální výhody pro zvláště znevýhodněné jedince.⁶²

Dle moderních liberálů by stát měl zabezpečovat přinejmenším právo na práci, vzdělání, zdravotní péči, přiměřené bydlení. Přístup v ekonomice se přesunul od doktríny laissez-faire ke státnímu intervencionismu reprezentovanému zejména keynesiántsívím⁶³.

⁵⁹ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 80-85865-10-6. s. 26.

⁶⁰ Tamtéž, s. 38-39.

⁶¹ Tamtéž, s. 45.

⁶² Tamtéž, s. 45-52.

⁶³ **Keynesianismus** je ekonomickým učením Johna Maynarda Keynesa, který odmítal klasickou víru v samoregulační trh. Keynesiánská ekonomika pomohla překonat poválečné období západních zemí a je spojována s úspěchy v podobě snížení nezaměstnanosti a celkového ekonomického růstu. Dnešní ekonomové spojují k. s růstem inflace a rozbujelostí vládního aparátu. Sociální rovnost a sociální stabilitu zajišťuje podle Keynesa rozšíření funkce vlády a větší vládní kontrola úspor a investic (Miller 2000, 218).

Negativní svoboda vyznávaná klasickými liberály byla nahrazena teorií pozitivní svobody. Základy pozitivní svobody položil J.S. Mill, který je zároveň považován za filosofa, jenž „vytvořil most mezi klasickým a moderním liberalismem (...)“.⁶⁴ Pozitivní svoboda byla dále rozvíjena T. H. Greenem, který v ní viděl možnost plně rozvinout jedincovu osobnost, nejen jedincovy vlastní schopnosti a dovednosti, ale i naplňovat vyšší altruistické principy. Negativní svoboda oproti tomu spočívala v možnosti jednat tak, jak se jedincům zlíbí, aniž by jedince omezovaly vnější podmínky např. stát.⁶⁵

4.2.1. Shrnutí liberalismu

Klíčovou hodnotou liberalismu je **individualismus**, kterým se odlišuje od teorie organické společnosti, ve které je jedinec podřízen celku.

Liberálové zmiňují právo jedince sledovat vlastní zájmy, právo na **osobní svobodu** a **rovnost** jedinců. Nepřipouští se zvýhodňování jedinců na základě rasy, věku, pohlaví, barvy pleti, víry, politického přesvědčení nebo sociálního původu. Liberálové zdůrazňují rovnost příležitostí nebo možností, což ale neznamená absolutní rovnost v životních či sociálních podmínkách. Majetková a sociální nerovnost je pro liberály přirozená. Navíc se pokládá za významný stimul pro rozvoj jedince. Liberální společnost je založena na meritokratických principech.⁶⁶

Liberální myslitelé věří v koncepci **minimálního státu**, jenž je produktem společenské smlouvy a chrání jednotlivce před újmou.

4.3. Socialismus

Socialismus je nejrozsáhlejší politickou ideologií, který se do podoby ideologie zformoval, stejně jako konzervatismus a liberalismus, v 19. století. Socialistické (a komunistické) myšlenky se ovšem objevují po celou dobu lidské

⁶⁴ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 80-85865-10-6. s. 46.

⁶⁵ Tamtéž, s. 47-48.

existence. Nalezneme je již v antice v Platónově *Ústavě*, v *Utopii* Thomase Moora, či v dílech Jean-Jacque Rousseaua. V neposlední řadě byl socialismus ovlivněn systematictější a komplexnější teorií Karla Marxe a Bedřicha Engelse, kteří tvrdili, že „(...) odhalili „historické zákony“ a že revoluční svržení kapitalismu je nevyhnutelné.“⁶⁷

Heywood uvádí, že: „socialismus vznikl jako negativní reakce na sociální a ekonomické podmínky, které v Evropě zplodil sílící průmyslový kapitalismus.“⁶⁸ Jednalo se o odpověď na politiku určenou doktrínou *laissez-faire*, která na jedné straně majitelům továren a podnikatelům ulehčovala pohyb na trhu a usnadňovala expanzi jejich podnikání, na druhé straně „ se stavěla proti všem zákonům o pracovních podmínkách, včetně právní úpravy zaměstnávání dětí, omezování pracovní doby a právní úpravy pracovních podmínek.“⁶⁹

Myšlenky raných socialistů, ke kterým řadíme i Marxe s Engelsem, byly často velmi radikální. Radikalismus se však otupoval s postupným zlepšováním životních podmínek průmyslových dělníků a se vznikem různých sociálních institucí, které jedinci ulehčovaly život ve společnosti. Již na počátku první světové války můžeme od sebe odlišit socialistické strany, které přijaly principy pluralitní demokracie a strany, které naopak hlásaly potřebu revoluce a úplné svržení kapitalistického systému.⁷⁰

Důkazem, že socialistické myšlenky jsou pro mnoho lidí velmi atraktivní, je bezesporu fakt, že socialismus se jako ideologie ujal v podstatě na celém světě. Výjimkou je snad jen Severní Amerika. Je však nutno zdůraznit, že socialismus měl v různých zemích různou podobu, např. komunismus známe v podobě bolševismu, stalinismu, maoismu, eurokomunismu, socialismu s lidskou tváří...atd. Heywood uvádí, že existují i specifické formy afrického a arabského socialismu, jež se zformovaly pod vlivem hodnot tradičního kmenového života a islámu.⁷¹

Na následujících několika stránkách bych ráda vymežila základní hodnoty a principy ideologie socialismu. Důležitou hodnotou, na kterou socialismus klade

⁶⁷ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 80-85865-10-6. s. 93.

⁶⁸ Tamtéž, s. 92.

⁶⁹ Tamtéž, s. 42.

⁷⁰ Tamtéž, s. 93.

⁷¹ Tamtéž, s. 94.

největší důraz, je **kolektivismus**. V předchozí podkapitole jsem se zmínila, že liberalismus se častěji dokázal prosadit v industrializovaných zemích, které byly orientovány spíše na individualistický způsob života jejich členů než na kolektivismus. Naopak v zemích třetího světa se často rozvíjely socialistické tendence, a to z opačného důvodu – dané kultury jsou založeny na principech pospolitosti.

Socialismus charakterizuje jedince jako nesoběstačné, nesamostatné, a tudíž o nich nelze hovořit jako o atomizovaných jedincích. Člověka lze poznat jen skrz sociální skupinu, ke které patří.⁷²

Socialisté se domnívají, že lidská přirozenost je „plastická“, tedy formovatelná životními zkušenostmi a společenskými podmínkami. Egoismus a sledování vlastních zájmů nejsou vrozenými vlastnostmi člověka, ale výsledkem působení kapitalismu., který je založen nikoliv na vztahu spolupráce, ale na vztazích konkurence a soutěživosti. Kapitalismus odměňuje jedince za vykonanou práci – čím více člověk pracuje a čím lepší jsou jeho schopnosti, tím větší odměnu si zaslouží. Marx se naopak domníval, že člověk by měl pracovat jen tolik, kolik je schopen, dostat by měl ale tolik, kolik potřebuje.⁷³

Socialismus se od počátku svého vzniku vztahoval k existenci **společenských tříd**. Socialisté však nesdílejí stejný názor, co pojem společenská třída znamená.

Marxisté definují třídu „(...) z hlediska ekonomické moci, z hlediska vlastnictví „výrobních prostředků“ neboli produktivního bohatství.“⁷⁴

Marx mluví o dvou velkých třídách stojících proti sobě – o proletariátu, který se skládá z nemajetných mas, které nedisponují výrobními prostředky, tudíž jsou v podřadném postavení k jiné společenské třídě – buržoazii, která naopak výrobní prostředky vlastní, což jí dává potenciál vládnoucí třídy. Dle Marxe je konflikt mezi těmito dvěma třídami nesmiřitelný a odstranitelný pouze proletářskou revolucí, při které dojde k celkovému svržení kapitalismu a vytvoření beztřídní společnosti – komunismu. Marx tvrdil, že každou společnost

⁷² HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 80-85865-10-6. s. 95.

⁷³ Tamtéž, s. 95-97.

⁷⁴ Tamtéž, s. 99.

charakterizuje určitý „výrobní způsob“ resp. ekonomický systém. Kapitalismus je poslední třídní společností, proletariát je hrobařem kapitalismu.⁷⁵

Sociální demokraté si uvědomují, že ona vykořisťovaná třída, jak ji definoval Marx, ztratila svůj revoluční charakter. Zlepšující se sociální a pracovní podmínky a relativní bohatství tříd na průmyslovém západě otupují tenzi mezi společenskými skupinami. Sociální demokraté nedefinují třídu z hlediska vlastnictví majetku, ale z hlediska profesní skupiny: „(...) *třída nebo skupina (...) neodráží nerovné rozdělení ekonomické moci, nýbrž nerovné rozdělení příjmu.*“⁷⁶ Sociální demokraté opustili myšlenku svržení kapitalismu a nastolení beztřídní komunistické společnosti. Jejich cílem je zmenšovat rozdíly mezi jednotlivými třídami a vytvářet rovnější podmínky ve společnosti.

Rovnost odlišuje ideologie konzervatismu a liberalismu od ideologie socialismu. Liberálové nic nenamítají proti sociální a majetkové nerovnosti. Domnívají se totiž, že pokud ve společnosti existuje rovnost příležitostí, pak je na člověku, jestli daných příležitostí využije či nikoliv. V liberálním chápání je člověk strůjcem svého štěstí. Naopak socialisté mají za to, že ve společnosti by primárně měla existovat sociální rovnost, která zaručí, že každý člen společnosti může své schopnosti rozvinout stejným způsobem.⁷⁷

Společenské vlastnictví, které konzervativci i liberálové chápou jako přirozené, socialisté kritizují hned z několika důvodů:

- 1) bohatství se tvoří kolektivně, proto by nemělo být vlastněno jednotlivci, ale celou komunitou
- 2) lidé v majetku spatřují štěstí, majetek podněcuje k materialismu a hrabivosti
- 3) majetek způsobuje konflikt mezi skupinami, rozvrací společnost⁷⁸

Myšlenky raných socialistů včetně Marxe směřovaly k názoru, že soukromé vlastnictví je nutno odstranit a majetek by měl být v kolektivním vlastnictví. Dle novodobých sociálních demokratů by v kolektivním vlastnictví

⁷⁵ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 80-85865-10-6. s. 99.

⁷⁶ Tamtéž, s. 99.

⁷⁷ Tamtéž, s. 100-102.

⁷⁸ Tamtéž, s. 102.

resp. ve „veřejném vlastnictví“ měly zůstat jen „strategicky důležitá odvětví“ ekonomiky státu jako např. těžba uhlí, výroba oceli, elektřiny, plynu.⁷⁹

Naskytá se otázka, jakým způsobem může společnost k socialismu dospět? Uvádí se, že v průběhu vývoje socialistického myšlení se historicky vyvinuly dvě formy této ideologie, které určují charakter socialistického hnutí a také podobu výsledného socialismu.⁸⁰ Prvním směrem je tzv. **revoluční socialismus – komunismus**, jenž je radikálnější a také původnější. Prorok a Lisa uvádějí, že „vznik komunismu byl reakcí na vyloučení dělnické třídy z podílu na politické moci a na mimořádně tvrdé podmínky jejího života v některých zemích nebo obdobích rozvoje kapitalismu.“⁸¹

V pojetí revolučního socialismu je nástrojem změny společenského uspořádání proletářská revoluce, která se může dle podmínek odehrávat buď pokojnou, nebo násilnou cestou. Výsledkem této revoluce bude předání politické moci do rukou pracujících, nastolení tzv. diktatury proletariátu. Diktatura proletariátu však bude pouze přechodná, dokud se plně neetabluje socialismus. Poté stát začne odumírat a lidstvo dospěje do stavu beztřídní společnosti. Tyto myšlenky, vycházející zejména z teorie Karla Marxe, ztratily po čase svou životaschopnost. Komunistické strany musely ve 20. století mnohokrát zrevidovat své programy, aby dokázaly získat a udržet si politickou moc.⁸² Heywood uvádí, že „kapitalismus se ukázal jako stabilní a flexibilní a na konci 19. století svědčilo jen málo o tom, že Evropu pořád ještě obchází „strašidlo komunismu“.“⁸³

Druhou variantou je tzv. **evoluční, demokratický socialismus**, jenž prosazuje postupnou integraci dělnické třídy do systému a preferuje postupné, dílčí změny systému ve prospěch pracujících vrstev.⁸⁴ Demokratický socialismus (sociální demokracie) neusiluje o svržení kapitalismu, ale spíš o jeho „humanizaci“, snaží se do systému zapojit parlamentní cestou. Klíčovým tématem, které sociální demokracie řeší, je otázka sociální spravedlnosti, což se promítá v hodnotách solidarity a soucitu. Heywood připouští, že sociální

⁷⁹ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 80-85865-10-6. s. 102-103.

⁸⁰ Tamtéž, s. 104-109.

⁸¹ PROROK, Vladimír, LISA, Aleš. *Politologie*. 1. vyd. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2003. ISBN 80-86473-31-7. s. 97.

⁸² HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 80-85865-10-6. s. 103-127.

⁸³ Tamtéž, s. 125.

⁸⁴ PROROK, Vladimír, LISA, Aleš. *Politologie*. 1. vyd. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2003. ISBN 80-86473-31-7. s. 98.

demokracii „*občas nelze rozeznat od moderního liberalismu a někdy se překrývá dokonce i s paternalistickým konzervatismem*“⁸⁵

4.3.1. Shrnutí socialismu

Ve své radikální podobě se socialismus snaží o revoluční odstranění kapitalistického způsobu výroby a nahrazení tohoto způsobu **beztřídní společností**, ve které by se mohly projevit pravé hodnoty socialismu – **kolektivismus, pospolitost, rovnost a bratrství**.

Dnešní socialistické myšlenky jsou daleko umírněnější. Sociálně demokratické státy se snaží eliminovat negativní dopady tržního hospodářství **přerozdělováním** vytvářeného bohatství. **Státními intervencemi** se reguluje tržní ekonomika, aktivitami **sociální péče** a ochrany se chce dosáhnout menší nerovnosti mezi chudými a bohatými.

4.4. Shrnutí

Na několika předchozích stránkách jsem se pokusila vymezit ideální typy tří nejvýznamnějších ideologií – konzervatismu, liberalismu, socialismu. Mým cílem bylo u každé ideologie uvést základní východiska a principy daných ideologií. Mnohokrát jsem ovšem musela jít daleko hlouběji do historie, než jen k samotnému letopočtu, jenž je označován jako moment vzniku samotné ideologie, mnohokrát jsem se také musela přesunout z pole politologie a sociologie k filosofii.

Snažila jsem se ukázat, že každá ideologie se v průběhu své existence rozdělila na velké množství směrů, které jsou často natolik rozdílné, že bych je samotné mohla rozvést na několika dalších stránkách této bakalářské práce. Z tohoto důvodu jsem si vybrala tři politické myslitele – Rogera Scrutona,

⁸⁵ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 80-85865-10-6. s. 124.

Friedricha A. von Hayeka a Anthony Giddense, kteří mají každý blízko k jedné z definovaných ideologií a svou představu daných ideologií představili v dílech *Smysl konzervatismu; Právo, zákonodárství a svoboda, a Třetí cesta*.

V následujících třech kapitolách rozeberu pojetí ideologií v dílech uvedených autorů. V poslední kapitole poté srovnám, resp. uvedu, ve kterých aspektech se autoři sblíží, v čem se naopak rozcházejí.

5. Anthony Giddens (*1938)

Významný sociolog Anthony Giddens, známý zejména svou teorií strukturace a sociální analýzou společnosti, řídí London School of Economics. Mimoto, že je autorem více než třiceti významných knih z oblasti sociologie či politologie, je také považován za ideového otce Tonyho Blaira a velkou měrou přispěl k programu a rozvoji New Labour ve Velké Británii.⁸⁶

Na následujících stránkách se pokusím přiblížit jeho představu a definici třetí cesty, kterou Giddens čtenářům předkládá v díle *Třetí cesta. Obnova sociální demokracie* a v na ni navazující knize *Třetí cesta a její kritici*.

5.1. Definice třetí cesty

„Teoretická koncepce, podle které je spor, zda dát přednost tržním systémovým formám anebo systému centrálního plánování, překonaný a zcela nezajímavý. Za podstatnou je považována otázka, jak lze kombinací obou systémových forem zvýšit přehlednost společensko-hospodářského dění na straně jedné a odpovědnost jedinců za toto dění na straně druhé (...)“⁸⁷

Pojem **třetí cesta** vznikl na počátku 20. století a ve 20. letech byl populární zejména v pravicových kruzích. Po 2. světové válce sociální

⁸⁶Anthony Giddens [online]. 2008, poslední revize 14.12.2008 [cit. 2009-03-28]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Anthony_Giddens>.

⁸⁷Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích . 1. vyd. Sv. 8. Praha: DIDEROT, 1999. ISBN 80-902723-0-4. s. 144.

demokracie v mnoha zemích usilovala o nalezení cesty, která by se odlišovala od amerického tržního kapitalismu i sovětského komunismu. Ve stejném duchu mluvila o třetí cestě Sovětská internacionála založená ve Frankfurtu v roce 1951. V 70. letech pojem použil český ekonom Ota Šik k označení tržního socialismu. V posledních letech o třetí cestě mluvili zejména britský ministerský předseda Tony Blair, Gerhard Schröder či bývalý americký prezident Bill Clinton, jehož politika prosazovala např. reformu zdravotnictví, investice do škol a dalšího vzdělávání, projekty sociálně prospěšné práce, programy urbánní obnovy a politiku zaměřenou na boj proti zločinnosti a problematiku trestů.⁸⁸ V roce 1998 vychází kniha Anthonyho Giddense, *Třetí cesta. Obnova sociální demokracie*, ve které předkládá vlastní ucelenou definici třetí cesty, která ovlivnila politiku nejen Nové levice ve Velké Británii, ale i politiku jiných sociálně demokratických stran na různých místech světa.

Podle Giddense není politika třetí cesty pokusem o zaplnění prázdného místa mezi klasickým socialismem a filosofií volného trhu.⁸⁹ Machonin uvádí, že není ani kompromisem mezi kapitalismem a komunismem.⁹⁰ Třetí cesta chce být alternativou jak k liberalismu resp. neoliberalismu, tak k socialismu resp. k sociální demokracii starého stylu, jejíž cílem je spojit sociální solidaritu s dynamickou ekonomikou.⁹¹

Heywood uvádí, že „*stará sociální demokracie se odmítá, protože je spjatá se statickými strukturami, které se nehodí do moderní znalostní ekonomiky. Neoliberalismus se odmítá, protože probouzí touhu po naprosté, ničím neomezené svobodě, která podryvá morální základy společnosti.*“⁹²

Třetí cesta je někdy označována za „novou“, modernizovanou sociální demokracii. Levicoví odpůrci ji ale obviňují, že se svým příklonem k trhu a k soukromému sektoru socialistické tradici zcela vzdálila.⁹³

⁸⁸ GIDDENS, Anthony. *Třetí cesta a její kritici*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2004. ISBN 80-204-1208-5. s. 11.

⁸⁹ Tamtéž, s. 162.

⁹⁰ GIDDENS, Anthony. *Třetí cesta. Obnova sociální demokracie*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2001. ISBN 80-204-0906-8. s. 146.

⁹¹ GIDDENS, Anthony. *Třetí cesta a její kritici*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2004. ISBN 80-204-1208-5. s. 13.

⁹² HEYWOOD, Andrew. *Politologie*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia s.r.o., 2004. ISBN 80-86432-95-5. s. 79.

⁹³ Tamtéž, s. 79.

5.2. Koncepce třetí cesty

V této podkapitole si kladu za cíl blíže přiblížit koncept teorie třetí cesty. Začnu tím, že uvedu základní hodnoty uznávané třetí cestou tak, jak je vymezil Anthony Giddens⁹⁴:

1. rovnost jako inkluze
2. ochrana sociálně slabých
3. svoboda jako autonomie
4. žádná práva bez povinností
5. žádná autorita bez demokracie
6. kosmopolitní pluralismus
7. filozofický konzervatismus

Giddens uvádí, že třetí cesta přistupuje na logiku dění odstartovanou rokem 1989. Politiku můžeme stále rozlišovat na levici a pravici, ale v současné globalizované době se musíme zabývat množstvím témat, na které zprava či zleva nahlížet nemůžeme, proto se teorie třetí cesty označuje jako střed, který se ale nevyhýbá radikálnějšímu řešení.⁹⁵

Třetí cesta zdůrazňuje, že je nutné, aby existovaly tři sféry moci – vláda, ekonomika a společenství občanské společnosti, tzn. stát, trh a občanská společnost, které jsou „vedeny k zájmu o sociální solidaritu a sociální spravedlnost.“⁹⁶ Zdravá společnost je podle Giddense právě taková, která dokáže udržet rovnováhu mezi vládou, trhem i občanskou společností.⁹⁷

Z pohledu třetí cesty je nutné stát rekonstruovat, to znamená překročit názor pravice, podle které je vláda nepřitelem a snaží se stát za každou cenu omezit, i tvrzení levice, která naopak na stát spoléhá.⁹⁸ Dle Giddense je nutné **stát reformovat demokratizací**, tzn. obnovit autoritu a legitimitu státu, jelikož současná demokracie není dostatečně demokratická. Krize demokracie se

⁹⁴ GIDDENS, Anthony. *Třetí cesta. Obnova sociální demokracie*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2001. ISBN 80-204-0906-8. s. 62.

⁹⁵ GIDDENS, Anthony. *Třetí cesta a její kritici*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2004. ISBN 80-204-1208-5. s. 55.

⁹⁶ Tamtéž, s. 55.

⁹⁷ Tamtéž, s. 163.

⁹⁸ GIDDENS, Anthony. *Třetí cesta. Obnova sociální demokracie*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2001. ISBN 80-204-0906-8. s. 65.

projevuje nedůvěrou lidí v politiky. Giddens si pokládá otázku, jakým způsobem je možné učinit demokracii demokratičtější? Řešení vidí v několika krocích. Prvním předpokladem demokratizace je **decentralizace**, tedy přenesení moci směrem dolů, ale současně i nahoru procesem **devoluce**. Jedná se o dvojí demokratizaci, kterou se národní stát neoslabuje, ale je zachována zásada subsidiarity, tedy zásada přijímat rozhodnutí na co nejnižší úrovni, co nejbližší k občanovi.⁹⁹

Dalším krokem získání větší legitimacy státu je zvýšení **správní efektivity**. Giddens upozorňuje na častou neefektivnost státní správy. Státní instituce jsou pomalé, postrádají tržní disciplínu a poskytované služby jsou neefektivní. To se může změnit zavedením tržního mechanismu všude, kde je to možné. Vláda se může poučit ze samotných firem, které se v tržním prostředí musí vypořádávat s narůstající konkurencí, tudíž si nemohou dovolit neplnit své cíle.¹⁰⁰

Giddens uvádí, že moderní doba, ve které žijeme, nepřináší státu rizika pouze ve smyslu bezpečnosti či ekonomiky, ale vlády musí stále častěji řešit i ohrožení z oblasti vědy a techniky. Rizika by měla být řešena na několika úrovních – expertů, vlády zástupců z řad veřejnosti.¹⁰¹

Demokratizace demokracie by se měla odehrávat jak na lokální, regionální úrovni, která podporuje obnovu občanské společnosti, tak i na úrovni národních států. Výsledkem této demokratizace je vznik nového demokratického státu neboli **státu bez nepřátel**.

Občanská společnost je pro Giddense základní částí třetí cesty. Třetí cesta upozorňuje na její úpadek, jež se projevuje oslabováním smyslu pro solidaritu, vysokou kriminalitou a rozpadem manželství a rodin. Giddens se domnívá, že občanskou společnost musí obnovovat stát a tvrdí, že „*stát a občanská společnost by měli jednat jako partneři, vzájemně se podporovat, ale také se vzájemně kontrolovat.*“¹⁰²

⁹⁹ GIDDENS, Anthony. *Třetí cesta. Obnova sociální demokracie*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2001. ISBN 80-204-0906-8. s. 64-71.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 68.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 70.

¹⁰² Tamtéž, s. 72.

Za základní instituci občanské společnosti je považována **rodina**. Na rodinu se klade důraz zejména proto, že je místem, kde se vyskytuje množství faktorů, které ovlivňují charakter společnosti jako celku. Jedná se zejména o narůstání rovnosti mezi pohlavími, probíhající vstup žen na trh práce, změny v sexuálním chování a očekávání, změna vztahu mezi domovem a prací. Giddens se domnívá, že pokud je rodina v krizi, nevyřeší se tato situace návratem k tradiční rodině. Takovou snahu považuje z několika důvodů za předem ztracenou. Giddens připouští, že „s manželstvím, rodinou a péčí o dítě není vše v pořádku.“¹⁰³ Rodina se podle něho musí v první řadě demokratizovat. Demokratická rodina je založena na rovnosti, vzájemném respektu, nezávislosti, otevřenosti bez násilí. Rozhodnutí v rámci rodiny jsou přijata na základě komunikace.¹⁰⁴

Tři oblasti moci – stát, trh a občanskou společnost je nutné spojit v **novou společenskou smlouvu**, která je založena na principu „žádná práva bez povinností“. V tomto hesle je obsažen požadavek, aby každý, tzn. chudí i bohatí, jednotlivci i podniky, politici i obyčejní občané, se svými právy, přijali i zodpovědnost, která se k nim váže. Člověk by ze společnosti neměl pouze profitovat, měl by jí také vracet.¹⁰⁵

V otázce rovnosti Giddens připouští pravdivost liberální teze, že „konflikt mezi svobodou a rovností doopravdy existuje.“¹⁰⁶

Egalitarismus prosazovaný starou levicí se ukázal jako utopie, stejně tak ale Giddens odsuzuje neoliberální model rovnosti založený na rovnosti příležitostí či meritokracie. Giddens se domnívá, že plně meritokratická společnost je „nejen nerealizovatelná, ale i vnitřně rozporná.“¹⁰⁷ Politika třetí cesty definuje rovnost jako **inkluzi**¹⁰⁸ a nerovnost jako **exkluzi**¹⁰⁹. Inkluze znamená občanství, občanská a politická práva a povinnosti, které mohou formálně i fakticky užívat všichni členové společnosti. V nespolední řadě inkluze označuje také příležitost

¹⁰³ GIDDENS, Anthony. *Třetí cesta. Obnova sociální demokracie*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2001. ISBN 80-204-0906-8. s. 82.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 70-86.

¹⁰⁵ GIDDENS, Anthony. *Třetí cesta a její kritici*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2004. ISBN 80-204-1208-5. s. 56.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 89.

¹⁰⁷ GIDDENS, Anthony. *Třetí cesta. Obnova sociální demokracie*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2001. ISBN 80-204-0906-8. s. 89.

¹⁰⁸ Začlenění osob do většinové společnosti.

¹⁰⁹ Vyloučení osob z většinové společnosti.

a veřejnou angažovanost. Příležitostí se myslí jednak přístup k práci, jednak přístup ke vzdělání.¹¹⁰

Mohlo by se zdát, že exkluze se týká pouze osob nacházejících se na společenském dně, avšak není to úplně pravda. Exkluze „ohrožuje“ stejným způsobem i osoby z bohatších vrstev, které se dobrovolně stahují z veřejných institucí do uzavřených společenství, opouštějí tak systém veřejného školství a veřejné zdravotní péče. Exkluze na dně, stejně jako exkluze na vrcholu dle Giddense představuje „(...) hrozbu pro veřejný sektor či obecnou solidaritu.“¹¹¹ Řešením nedobrovolné exkluze je stát jako **stát sociálních investic**, který nahrazuje nám známý model welfare state a je zaměřen na tvorbu lidského kapitálu, než na přímé poskytování podpor. Stát sociálních investic realizuje takové kroky, které zvyšují kvalitu veřejného školství a zdravotnictví, omezují kriminalitu, zajišťuje bezpečnost, podporuje podnikatelské iniciativy, proces celoživotního vzdělávání aj. Sociální stát by neměl mít charakter záchytné sociální sítě pro ty, kteří se z jakýchkoliv důvodů dostanou na dno. Naopak by měl být orientován na všechny členy společnosti, bohaté i chudé a to takovým způsobem, aby nevytvářel závislost na sociálním systému, ale naopak podporoval občany k zodpovědnosti, rozvoji a nezávislosti.¹¹²

Posledním tématem, kterým se Giddens ve svém díle zabývá, je problematika globalizace a s ní související pojmy kosmopolitismus a multikulturalismus.

Třetí cesta v žádném případě proces **globalizace** neopomíjí, naopak si uvědomuje všechny výhody, ale také rizika, které se s globalizací pojí. Cílem politiky třetí cesty je, aby rizika dokázala potlačit a výhody co nejlépe zúročit. Sociální demokracie by se podle Giddense měla vyrovnat s transformací světové společnosti.¹¹³ Tony Blair k tomu dodává: „*Nemáme jinou možnost, než být internacionální, ať už se nám to líbí nebo ne. Chceme-li, aby stát prosperoval, neobejde se to bez toho, abychom se zapojili do celosvětového trhu. Máme-li*

¹¹⁰ GIDDENS, Anthony. *Třetí cesta. Obnova sociální demokracie*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2001. ISBN 80-204-0906-8. s. 90.

¹¹¹ Tamtéž, s. 91.

¹¹² Tamtéž, s. 87-110.

¹¹³ GIDDENS, Anthony. *Třetí cesta a její kritici*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2004. ISBN 80-204-1208-5. s. 58-59.

*udržet krok s dobou, nemůžeme si dovolit ignorovat politický vývoj v okolních zemích. (...)*¹¹⁴

I přesto se však Giddens domnívá, že nejdůležitějším hybatelem mezinárodní politiky zůstávají národní státy. Úkolem moderní sociální demokracie by mělo být rozvíjení spolupráce mezi jednotlivými národy, které by se společně měly zaměřit na následujících pět problémových oblastí, pojících se s rozmachem globalizace: správa globální ekonomiky, globální ekologická správa, regulace moci nadnárodních společností, kontrola sociálního systému a posílení nadnárodní demokracie.¹¹⁵

Konečným cílem politiky třetí cesty je dle Giddense v první řadě snaha pomoci občanům vyrovnat se třemi revolucemi naší doby: **globalizací, transformací osobního života a naším vztahem k přírodě.**¹¹⁶

5.3. Kritika třetí cesty

Jakkoliv je politika třetí cesty kladně přijímána, zejména v anglosaských zemích (Spojené státy, Velká Británie, Německo...), ve kterých bychom to díky jejich konzervativně-liberální tradici nečekali, objevuje se také mnoho kritických ohlasů, které není možné opomenout. Giddens na ně zareagoval vydáním knihy *Třetí cesta a její kritici*, ve které se s kritickými připomínkami vyrovnává.

Část kritiky přichází z konzervativních kruhů, které ji považují za kompilát notoricky známých názorů a politických postojů nebo jí vyčítají absenci osobitého výrazu. Levicová kritika se zaměřuje na údajný nejasný obsah třetí cesty a výrazný posun k pravicové politice.

Výrazným kritikem v oblasti sociologie je Ralf Dahrendorf, který upozorňuje na jisté autoritářské sklony politiky třetí cesty a tvrdí, že v třetí cestě jde pouze o „globalizaci a něco navíc“, čímž má na mysli, že třetí cesta si je

¹¹⁴ GIDDENS, Anthony. *Třetí cesta a její kritici*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2004. ISBN 80-204-1208-5. s. 125.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 124-161.

¹¹⁶ GIDDENS, Anthony. *Třetí cesta. Obnova sociální demokracie*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2001. ISBN 80-204-0906-8. s. 60.

vědoma, že je nutné akceptovat požadavky globálního trhu a pouze k nim připojuje klíčové prvky sociálního zabezpečení.¹¹⁷

6. Roger Vernon Scruton (*1944)

Anglický konzervativní filosof, estetik, politolog, spisovatel a hudebník vyučuje estetiku na Birkbeck College v Londýně. V 70. letech se v Československu podílel na činnosti tzv. podzemní univerzity, přičemž se naučil česky. Je členem českého PEN klubu, Společnosti pro vědu a umění, jedním ze zakladatelů Vzdělávací nadace Jana Husa. Česká republika ocenila jeho přínos vědě a vzdělanosti v roce 2004, kdy mu byl na Masarykově univerzitě v Brně udělen čestný doktorát. Vyznamenan byl i Václavem Havlem, který mu udělil Medaili za zásluhy.¹¹⁸

Roger Scruton je považován za typického představitele konzervatismu. Svou představu konzervativní ideologie vylíčil především v knize *Smysl konzervatismu*, jejíž hlavní myšlenky se pokusím na následujících stranách stručně představit.

6.1. Konzervatismus Rogera Scrutona

Scrutonovo pojetí konzervatismu bylo nejprve ostře vyhraněné proti socialismu i klasickému liberalismu, v 80. letech se však mírně posunul liberálním směrem, zejména co se týče rozsahu státu a jeho role v ekonomice. Tak jako je Giddens označován za guru Tonyho Blaira, je Scruton často spojován s osobou Margaret Thatcherové. V 80. letech Scruton založil Conservative Philosophy Group, která se scházela, aby její členové mohli diskutovat o užití konzervatismu

¹¹⁷ DAHRENDORF, Ralf. Třetí cesta a svoboda. Autoritářský nádech evropského nového středu. *Střední Evropa*. 2000, roč. 16, č. 98, s. 20-22.

¹¹⁸ *Roger Scruton* [online]. 2007, poslední revize 19.9.2007 [cit. 2009-03-22]. Dostupné z: <<http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/486190-roger-scruton>>.

v teorii a v praxi. Thatcherova skupinu filosofů několikrát navštívila, Scruton však odmítá, že by měl na její politiku jakýkoliv vliv.¹¹⁹

V otázkách společenských, kulturních a morálních Scruton zastává tradiční toryovské¹²⁰ postoje.

6.2. Smysl konzervatismu

Scruton se domnívá, že konzervatismus má tři polohy: **postoj ke společnosti, ideál vládnutí, politická praxe**, které jsou formovány skepticismem. Skepticismus se projevuje ve vztahu k návrhům na různé radikální změny, k utopickým teoriím a ideálům a v neposlední řadě k liberálním a k socialistickým doktrínám o lidské přirozenosti.¹²¹

Konzervativní postoj nemusí být nutně závislý na politice nějaké strany, avšak podle Scrutona jen organizovaná strana dokáže úspěšně čelit různým reformátorským snahám, které společnost v poslední době zachvátily. Scruton uvádí, že konzervativní strana však opouští onen konzervativní postoj a tvrdí, že se „*nechala vtáhnout do prosazování všelijakých reforem, když předtím akceptovala postupování moci nižším orgánům, kodex ekonomického internacionalismu a „svobodnou tržní ekonomiku“, proti které kdysi tak houževnatě bojovala.*“¹²² Tímto zřejmě naráží na neoliberální vládu Margaret Thatcherové, která byla ministerskou předsedkyní (1979-1990) právě v době, kdy Scruton psal tento esej (1980).

Scruton se domnívá, že různé reformy jsou jen dobře míněné pomíjivé módy, které v žádném případě nelze ztotožňovat s konzervatismem. Liberalismus označuje za základního nepřítele konzervatismu se všemi svými lákadly, jako jsou autonomie individua a „přirozená práva člověka“. Scruton se domnívá, že se

¹¹⁹ SCHLEMMER, Martin. *Jak se Roger Scruton stal konzervativcem* [online]. 2004, poslední revize 27. 6. 2004 [cit. 2009-03-22]. Dostupné z: <<http://glosy.info/texty/jak-se-roger-scruton-stal-konzervativcem/>>.

¹²⁰ **Toryovci** tvořili britskou politickou stranu, která vznikla koncem 17. století a jež zastávala zájmy pozemkové aristokracie a vysokého duchovenstva. Do poloviny 19. století se střídala ve vládě s opoziční stranou **whigů**. Ve 30. letech 19. století založili toryové Konzervativní stranu, jejíž členové se někdy přeneseně nazývají „tory“ (Ramsden et al. 2006, 823).

¹²¹ SCRUTON, Roger. *Slovník politického myšlení*. 2. rozš. vyd. Brno: Atlantis, 1999. ISBN 80-7108-184-1. s. 58.

¹²² SCRUTON, Roger. *Smysl konzervatismu*. 1. vyd. Praha: TORST, 1993. ISBN 80-85639-10-6. s. 66.

můžeme zřít i demokracie, aniž by utrpěla občanská společnost. Demokracie podle něj neodpovídá ani přirozeným potřebám, ani nadpřirozeným tužbám normálního člověka.¹²³

Rovněž uvádí, že v žádné zdravé společnosti nemůže existovat **absolutní svoboda** ve smyslu chovat se tak, jak se komu zlíbí, jako to uznávají liberální myslitelé. Pro konzervativce je svoboda podřazená jiné hodnotě a to autoritě etablované vlády, která je strůjcem veškerých omezení. Omezení svobody musí zůstat v platnosti, dokud se neprokáže, že jejich odstranění společnost nepoškodí. Historie dokazuje, že jedince neuspokojuje možnost absolutní svobody, ale vyhovující způsob vládnutí, který mu určuje jeho možnosti. Existence vlády je pro člověka základní potřebou.¹²⁴

V každé definici konzervatismu, i ve Scrutonově pojetí, se setkáváme s **touhou uchovávat**. Jedná se zejména o touhu uchovávat to, co je nám důvěrně známé. Scruton uvádí, že *„konzervatismus vzniká z pocitu, že člověk patří k nějakému trvalému a dávno již existujícímu společenskému řádu a že právě tato skutečnost je svrchovaně důležitá při každém jeho rozhodování co a jak dělat.“*¹²⁵

Společnost či národ Scruton považuje za **organismus**, což znamená, že nese určité znaky smrtelnosti, proto je touha uchovávat slučitelná s jakýmkoli změnami pouze pokud změna zachová kontinuitu, pokud to společnost či národ nezapomene. Společnost je ohrožována chorými a rozkladnými skupinami, se kterými je konzervativce ve válečném stavu. Konzervativce musí usilovat o **moc**, která mu umožní vládnout a ovládat tak ty, kteří by společnost reformovali nebo ničili. Moc konzervativního státníka však musí být ostatními lidmi přijímána a uznávána, navíc se musí pojit s **autoritou**.¹²⁶

Autoritu Scruton definuje jako etablovanou nebo legitimní moc, kterou lze udělit, postoupit, odebrat, lze ji ignorovat nebo postavit se vůči ní do opozice. Buď ji lidé čerpají z konkrétního zdroje (podílejí se na legitimním či etablovaném způsobu vládnutí), nebo je přirozená – vzbuzuje loajalitu. Scruton tvrdí, že život

¹²³ SCRUTON, Roger. *Smysl konzervatismu*. 1. vyd. Praha: TORST, 1993. ISBN 80-85639-10-6. s. 16-32.

¹²⁴ Tamtéž, s. 17-22.

¹²⁵ Tamtéž, s. 24.

¹²⁶ Tamtéž, s. 23-32.

společnosti je na autoritě závislý.¹²⁷ **Společnost** pak definuje jako „vzájemné svazky, pouta mezi občany, z nichž vznikají a udržují se instituce, jejichž prostřednictvím je vykonávána vláda.“¹²⁸

Autorita je ve většině případů uplatňována shora, nese totiž prvky vedení (např. autorita rodičů k dětem). Jednou z nejdůležitějších institucí, kterou je třeba ochraňovat, je pro konzervativce **rodina**. Konzervativní myslitelé mají za to, že rodina je pro společnost svrchovaně důležitá z toho důvodu, že si jedinci jejím prostřednictvím navykají na loajalitu vůči svazkům. Svazky nemají smluvní charakter. Jedná se o svazky transcendentní povahy, vycházející z přirozené nutnosti. To znamená, že pouta, která vážou rodiče k dítěti a později dítě k rodičům (občana ke společnosti) nejsou dobrovolná, ale mají přirozený charakter. Občan, který je schopný uznat legitimitu přirozených závazků, je také ochotný uznat autoritu danému společenskému řádu. Loajalita vyplývající ze svazků nachází oporu v tradicích a zvycích. **Tradice**, hlavní téma konzervativního smýšlení, znamenají „(...) všechny způsoby a styly zvykového chování, obřadů a podílení se na institucionálním životě (...).“¹²⁹ Tradice je nutné zachovávat ne kvůli minulosti, ale pro budoucnost těch, kteří zde buď žijí, nebo se teprve narodí. Přispívají ke stabilitě společenského řádu a pocitu bezpečí.¹³⁰

Scruton se domnívá, že moc pojící se s autoritou, musí být vždy podepřena **ústavou** a institucemi, které prostupují společenské procesy. Konzervativci chovají k ústavě úctu, jelikož v ní vidí zděděné zásady života konkrétního státu, který má vlastní historii a konkrétní dějinnou zkušenost. Ústavou se míní soubor „(...) pravidel a zvyků, které lidem umožňují angažovat se ve sféře moci; ústava je to, co moc řídí, omezuje, obdařuje autoritou, a co se tedy projevuje především prostřednictvím práva (...)“¹³¹

Konzervativními mysliteli je odmítána myšlenka liberálů, kteří požadují, aby ústava neodpovídala žádnému konkrétnímu společenskému řádu a konkrétní dějinné identitě. Toto zároveň odpovídá liberální myšlence minimálního státu odděleného od občanské společnosti. Scruton přímo říká, že „(...) *liberalismus je*

¹²⁷ SCRUTON, Roger. *Smysl konzervatismu*. 1. vyd. Praha: TORST, 1993. ISBN 80-85639-10-6. s. 33-58.

¹²⁸ Tamtéž, s. 33.

¹²⁹ Tamtéž, s. 51.

¹³⁰ Tamtéž, s. 51-58.

¹³¹ Tamtéž, s. 68.

(...) pokusem představit „mysl“ společnosti jako něco, co funguje ve vztahu k jejímu „tělu“ nahodile.“¹³²

Ústava uděluje na jednu stranu občanům jistá práva, na druhou stranu vyžaduje podrobení se společenskému řádu a plnění povinností. Koncept přirozených práv Scruton odmítá, protože z nich nevyplývají nutné povinnosti.¹³³

Scruton připouští, že ústava se může měnit a vyvíjet. Změny v ústavě nesmí být nahodilé cíle zrovna vládnoucí skupiny politiků, avšak musí odpovídat změnám ve společenském citění.¹³⁴ Patrnou změnou v ústavě je její demokratický charakter, který není důsledkem tlaku lidových mas, nýbrž různých politických uskupení.¹³⁵ Scruton **demokracii** označuje jako nákazu a tvrdí, že „někteří politici se nechali unést ideálem parlamentu a sugestivní představou reprezentativní vlády.“¹³⁶ Veškeré formy demokracie (např. systém poměrného zastoupení, jednokomorový parlament, plebiscit...) musí vyjadřovat fakt, že vládnutí určité skupiny je legitimováno míněním ovládaných, a to musí být stvrzeno ústavou.¹³⁷ Scruton kritizuje demokracii, jelikož se domnívá, že „příliš mnoho demokracie rozvrací rovnováhu parlamentu tím, že umožňuje vyrůst „profesionálním politikům“, oportunistům, kterým jde o to, aby postoupili co nejrychleji a co nejvýše v mocenské hierarchii institucí (...)“¹³⁸ Demokracie však neovládla jen parlament, ale i instituce univerzitní, církevní či odborné. Je totiž vedena protikonzervativní myšlenkou, že zdrojem legitimacy mohou být různé smluvní a kvazi-smluvní dohody, nikoliv zavedená zvyklost. Vláda či určitý orgán instituce jsou legitimní pouze v případě, že byli zvoleni a schváleni těmi, kteří jsou v podřízeném postavení.¹³⁹

S tématem ústavy se úzce pojí téma **práva**. Scruton se zmiňuje, že konzervativní strana je spojována se symboly práva a pořádku, stojíc v opozici všem těm, kdo těmito symboly pohrdají.¹⁴⁰

¹³² SCRUTON, Roger. *Smysl konzervatismu*. 1. vyd. Praha: TORST, 1993. ISBN 80-85639-10-6. s. 62.

¹³³ Tamtéž, s. 63-68.

¹³⁴ Tamtéž, s. 93.

¹³⁵ Tamtéž, s. 69.

¹³⁶ Tamtéž, s. 76.

¹³⁷ Tamtéž, 69-73.

¹³⁸ Tamtéž, s. 77.

¹³⁹ Tamtéž, s. 69-78.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 94.

Právo definuje jako vůli státu, jehož legitimní sféra zahrnuje „(...) všechno, co souvisí s kontinuitou společnosti, všechno o čem se lze domnívat, že si ze strany státu vyžaduje ochranu.“¹⁴¹ Legimita práva se nedá odvozovat pouze z požadavku ochraňovat jednotlivce před újmou, jako to vyžadují liberálové. Zdrojem legitimacy práva jsou zejména pouta občanských svazků, tzn. přirozené a smluvní vztahy mezi občany. Právo musí např. upravovat jak vztahy v rodině tak i dobu, ve které člověk může pracovat. Právo musí být srozumitelné všem občanům, kterým vládne a musí vyžadovat přísné tresty pro ty, kteří dané limity práva svým chováním překročí. Konzervativci nezáleží na tom, jestli trest člověka napraví, jde mu o to, aby byla zachována platnost řádu, aby další jedinci byli odrazeni od neadekvátního chování.¹⁴²

Existence instituce **soukromého vlastnictví** je pro konzervativní politiku základním požadavkem, který je nutno chránit. Nespoutané zákony volného trhu mohou vést ke vzniku monopolu nebo obchodnické oligarchie. Stát je zde v pozici ochránce, nikoliv v pozici státní kontroly. Státem kontrolovaná ekonomika je taková, kde konzumenti a jejich zájmy nemají hlas.¹⁴³ To znamená, že zájmy státu ovlivňují tržní procesy (nabídka a poptávka), které jsou vytvářeny a regulovány státem, jakožto nejvyšší možnou kontrolou v tržním systému. Státní kontrola – **veřejné vlastnictví**, dle Scrutona, není všelékem. Hlavním nebezpečím veřejného vlastnictví je fakt, že se stát stává zranitelným především díky odborům, které mohou zablokovat dělníky, jenž k nim nepatří a vybojovat tak všeobecné právo na stávkou. Scruton navrhuje, aby byly státu dány určité legální sankce omezující aktivitu a vliv dělníků.

Stát má odpovědnost, autoritu a moc. Uvolní-li se některé z vazeb, stát zahyne a s ním zahyne i společnost. Z tohoto důvodu se musí stát oprostít – zbavit se jen nepatrné možnosti, kdy je vydán na milost či nemilost jednotlivým občanům. V případě, kdy chce stát zabránit možnému jednání oslabující jeho moc, navrhuje Scruton štedře odměňovat ty pracovníky a zaměstnance, bez nichž se

¹⁴¹ SCRUTON, Roger. *Smysl konzervatismu*. 1. vyd. Praha: TORST, 1993. ISBN 80-85639-10-6. s. 99.

¹⁴² Tamtéž, s. 106-113.

¹⁴³ SCRUTON, Roger. *Pilíře křesťanské demokracie* [online]. 1998, poslední revize 25.5.1998 [cit. 2009-03-22]. Dostupné z: <<http://www.kdu.cz/default.asp?page=311&idr=134&IDCl=239>>.

nelze obejít a přimět je k loajalitě. Ostatním nechává Scruton v jejich stávkování volnou ruku.¹⁴⁴

Scruton odmítá socialistickou představu veřejného vlastnictví.¹⁴⁵ Debata mezi socialismem a kapitalismem je dnes podle Scrutona věcí minulosti. Každá fungující ekonomika je prostě tržní ekonomika, jež funguje jen tam, kde existuje soukromé vlastnictví.

Stát, jako ochránce společnosti, musí vynucovat kontinuitu vlastnických vztahů, tzn. dědění nemůže být považováno za něco špatného. Musí však těm, jež shromažďují majetek, vštípit závazky, které všeobecně prospívají společnosti.¹⁴⁶ Podle konzervativního kréda náleží státu v oblasti trhu aktivnější role v případě nastolení kontinuity a řádu. Proto je samozřejmé, že stát musí proaktivně chránit institut soukromého vlastnictví.

Konzervativní stanovisko společenského řádu – hierarchie a kontinuity Scruton ukazuje na elementárních činnostech, ve kterých se člověk zřiká barbarství. Scruton tyto činnosti – instituce nazývá autonomními institucemi.

Autonomní instituce nejsou podřízeny vládním cílům, ale obsahují vnitřně vymezené vlastní cíle. Cíle je možné dosáhnout skrze a jen danou institucí. Vnitřní cíle však v tomto ohledu nestačí. Činnosti institucí musí přežívat své členy. Jinými slovy, uspořádání těchto institucí musí být takové, aby se zaměřovaly na vnitřní cíle a podporovaly kontinuitu a trvání. Je zřejmé, že zde budou existovat i cíle vnější, ovšem činnost například fotbalového týmu musí být primárně zaměřena na dávání gólů, nikoliv na výdělečnou činnost. Autonomní instituce podněcují k věrnosti a loajalitě, a taktéž dávají společenskému životu jisté hodnoty. Stejně tak podporují hierarchii a sociální rozvrstvení. Fotbalista, který neumí hrát fotbal, bude mít ve fotbalovém týmu jinou pozici než ten, který fotbal hrát umí a na tento stav si musí daný fotbalista zvyknout. Stát i zde musí hrát aktivního ochránce, který reaguje na možné hrozby, jež by ohrožovaly zmíněné autonomní instituce, které jsou pro život společnosti důležité.¹⁴⁷

¹⁴⁴ SCRUTON, Roger. *Smysl konzervatismu*. 1. vyd. Praha: TORST, 1993. ISBN 80-85639-10-6. s. 148-151.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 149.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 160.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 192-198.

V předposlední kapitole knihy Scruton pojednává o **establishmentu**, který je vnitřním cílem vládnutí a vyžaduje moc, autoritu a proces, který zmíněné kategorie sjednocuje. Jak už jsem se zmínila dříve v této kapitole, moc a autorita jsou dvě na sobě závislé kategorie, které se vzájemně potřebují. Moc bez autority kolem sebe šíří násilí, ale nevyvolává úctu. Establishment je poté pro Scrutona právě tou podmínkou, která setkání moci a autority umožňuje. Establishment zčásti uspokojuje moc, zčásti vytváří práva, jejichž prostřednictvím se moci rozumí.^{148.149}

V rámci establishmentu Scruton kritizuje současný model místní samosprávy, který funguje jako delegovaná moc shora. Naopak navrhuje model správního organismu, který funguje jako instituce občanského života.

7. Friedrich August von Hayek (1899-1992)

Rakušan Friedrich August von Hayek je považován za představitele klasického liberalismu. Je znám zejména jako ekonom, politolog a sociolog tzv. Rakouské školy, jenž obhajoval liberální demokracii a tržní hospodářství. Navzdory tomu, že se narodil ve Vídni, strávil většinu svého života ve Velké Británii a USA, kde přednášel na univerzitách London School of Economics a University of Chicago. V 60. letech pak působil na univerzitě ve Freiburgu, kde později zemřel.¹⁵⁰

Hayek nejprve studoval práva a politickou vědu, z obou oborů získal doktorát, později získal i profesuru a hodnost doktora věd v oboru ekonomie. Působil jako ředitel Rakouského ústavu pro ekonomický výzkum. V roce 1974 mu byla, jako prvnímu ne-keynesiánovi, udělena Nobelova cena za ekonomii. Obohatil i obory jako neurologie, evoluční psychologii či kognitivní vědy

¹⁴⁸ SCRUTON, Roger. *Smysl konzervatismu*. 1. vyd. Praha: TORST, 1993. ISBN 80-85639-10-6. s. 220-221.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 251-252.

¹⁵⁰ *Friedrich Hayek* [online]. 2007, 15.12.2007 [cit. 2009-03-27]. Dostupné z: <<http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/129251-friedrich-hayek>>.

a informatiku rozšířením konstrukce Hebbianovy synapse do obecné mozkové teorie.¹⁵¹

Během svého působení ve Freiburgu, i přes své podlomené zdraví publikuje knihu *Právo, zákonodárství a svoboda* s podtitulem *Nový výklad liberálních principů spravedlnosti a politické ekonomie*¹⁵², jejíž nejdůležitější myšlenky, vztahující se více méně k ideologii liberalismu, se zde pokusím představit.

7.1. Právo, zákonodárství a svoboda

Ve třísvazkovém díle *Právo, zákonodárství a svoboda* Hayek zpracovává své velké téma svobody lidské společnosti, kterým se začal zabývat již ve své předchozí knize *Cesta do otroctví*¹⁵³. Tu vydal krátce před koncem druhé světové války a kategoricky v ní odmítá názor, že je možné spojit centrální plánování s lidskou svobodou.

Knihu *Právo, zákonodárství a svoboda* psal Hayek od poloviny 60. let do konce 70. let, tedy více než patnáct let. Velkou syntézou v ní spojuje výsledky svého bádání z rozličných věd.

V prvním svazku knihy s názvem *Pravidla a řád*¹⁵⁴ Hayek pokládá filosofické základy pro jeho další argumentaci. Zabývá se kategoriemi rozumu a vývoje, řádem, právem a zákonodárstvím.

Ve druhém svazku knihy s názvem *Fata morgána sociální spravedlnosti*¹⁵⁵ se posunuje do roviny politologické. Upozorňuje na limity sociální spravedlnosti a zneužitelnosti pojmu totalitními ideologiemi.

¹⁵¹ Friedrich Hayek [online]. 2007, 15.12.2007 [cit. 2009-03-27]. Dostupné z: <<http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/129251-friedrich-hayek>>.

¹⁵² HAYEK, Friedrich August von. *Právo, zákonodárství a svoboda. Nový výklad liberálních principů spravedlnosti a politické ekonomie*. 1. vyd. Praha: Academia, 1994. 414 s. ISBN 80-200-0241-3.

¹⁵³ HAYEK, Friedrich August von. *Cesta do otroctví*. 2. vyd. Brno: Společnost pro odbornou literaturu - Barrister & Principal, 2008. 214 s. ISBN 978-80-87029-32-9.

¹⁵⁴ HAYEK, Friedrich August von. *Právo, zákonodárství a svoboda: Nový výklad liberálních principů spravedlnosti a politické ekonomie*. 1. vyd. Praha: Academia, 1994. ISBN 80-200-0241-3. s. 17-136.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 137-269.

Ve třetím svazku s názvem *Politický řád svobodného lidu*¹⁵⁶ rozebírá falešné chápání pojmu demokracie a formuluje praktická vodítka pro politické uspořádání svobodné společnosti.

7.2. Pravidla a řád

Ústředním tématem prvního svazku knihy je pojem řádu. **Řád** Hayek definuje jako „*ten stav věcí, v němž se velký počet prvků různých druhů má k sobě navzájem tak, že znalost nějaké prostorové nebo časové části celku nám umožňuje vytvářet správná očekávání týkající se zbytku, nebo alespoň očekávání, která mají dobrou pravděpodobnost, že se ukáží jako správná.*“¹⁵⁷

Řád se ve společenském životě projevuje ve formách úmyslů a očekávání, jež určují naše chování tzn., že řád existuje a musí existovat v každé společnosti s lidskými jedinci. Hayek dokonce říká, že společenská teorie má svůj předmět jen díky tomu, „*že existují uspořádané struktury, které jsou produktem jednání mnoha lidí, avšak nejsou výsledkem vědomého lidského vytváření.*“¹⁵⁸

Hayek rozlišuje mezi dvěma druhy řádu – vytvořeným a vyrostlým. Vytvořený řád, v klasické řečtině **TAXIS**, můžeme nazvat také exogenním řádem, uspořádáním, konstrukcí, umělým řádem nebo organizací. Řád vyrostlý, **KOSMOS**, je řádem sebeutvářejícím se či endogenním nebo spontánním řádem.¹⁵⁹

Hayek se domnívá, že v ekonomii panuje řád, který se nenabízí našim smyslům. Chceme-li poznat tržní řád, musíme vysledovat vztahy, jenž existují mezi prvky. Tržní řád není řádem vytvořeným, ale řádem spontánním, který nesměřuje ke konkrétnímu účelu, což je i částečně důvod, proč se tržní řád jeví kritikům jako něco, co postrádá jakákoliv pravidla a co je nutné uměle

¹⁵⁶ HAYEK, Friedrich August von. *Právo, zákonodárství a svoboda : Nový výklad liberálních principů spravedlnosti a politické ekonomie*. 1. vyd. Praha: Academia, 1994. ISBN 80-200-0241-3. s. 271-413.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 43.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 44.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 43.

uspořádat.¹⁶⁰ Opak je však pravdou, tržní řád má svá přesně daná pravidla, do kterých by stát v žádném případě neměl zasahovat, aby nenarušil jeho přirozenou rovnováhu.¹⁶¹

V lidské společnosti existují oba dva druhy řádu¹⁶², otázkou však zůstává, jak je který řád zastoupen. Zda-li lidstvo svou tendencí vše organizovat a uspořádávat pro lidi do přehledných kategorií zmíněný kosmos – přirozený řád, neničí.

Příkladem vytvořeného řádu je vláda. Společnost jako celek je naopak spontánním řádem. Vláda by ve společnosti měla hrát úlohu údržbáře, tu a tam něco poopravit, ale radikálně do ní nezasahovat.¹⁶³

Teorie spontánního řádu prostupuje celým Hayekovým dílem, stejně jako víra v **kritický racionalismus** a odsuzování **konstruktivistického racionalismu**, o kterém se domnívá, že je východiskem pro všechny socialistické a totalitní společnosti.¹⁶⁴

7.3. Fatamorgána sociální spravedlnosti

Ve druhém svazku knihy se Hayek zabývá pojmem **spravedlnost**. Domnívá se, že za spravedlivé nebo nespravedlivé můžeme označit pouze lidské chování, popř. sladěná jednání mnoha jednotlivců nebo jednání organizací, nikoliv však jednání společnosti, jak k tomu často dochází. Spravedlnost je vlastností jedince, ne společnosti.¹⁶⁵

Spravedlnost, kterou vykonávají soudy, což je původním významem spravedlnosti, je pro společnost mimořádně důležitá. Jednak je zajišťována mírová

¹⁶⁰ HAYEK, Friedrich August von. *Právo, zákonodárství a svoboda: Nový výklad liberálních principů spravedlnosti a politické ekonomie*. 1. vyd. Praha: Academia, 1994. ISBN 80-200-0241-3. s. 44-45.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 233-254.

¹⁶² Tamtéž, s. 43.

¹⁶³ Tamtéž, s. 51-52.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 19-25.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 163-165.

koexistence svobodných lidí, jednak je důležitá jako základna právních pravidel správného chování.¹⁶⁶

Hayek se však domnívá, že spravedlnost pojící se s přívlastky sociální či distributivní, je prázdným pojmem bez obsahu.¹⁶⁷ Rozdělování prostředků se neděje z vůle jednotlivého člověka, proto tento akt nemůžeme nazývat spravedlností.

Sociální spravedlnost se navíc svým rovnostářským charakterem dostává do konfliktu se základními morálními principy. Státem realizovaná sociální spravedlnost „*předpokládá centralizovanou moc, která nutí lidi dělat to, co by jinak možná dělat nechtěli, a jež se střetává s jejich svobodou nakládat se svými statky podle vlastního uvážení.*“¹⁶⁸ Hayek se jednoduše domnívá, že nedobrovolné přerozdělování majetku je zásahem do individuálních svobod jedinců.¹⁶⁹ Nikdo nikdy nemůže poskytnout měřítko, kterými by se dalo spravedlivě přerozdělovat majetek, aniž by nebyla ohrožena svoboda jiných.

Jako ekonom se Hayek dopodrobna zabývá **tržní řádem**. Uvádí, že tržní řád se často zaměňuje s pojmem ekonomika. Ekonomika „*sestává z komplexu činností, jimiž je daný soubor prostředků alokován podle jednotného plánu mezi konkurenční cíle v souladu s jejich relativním významem*“¹⁷⁰, zatímco tržní řád „*vzniká vzájemným přizpůsobováním se mnoha individuálních ekonomik na trhu*“ a „*je tak zvláštním druhem spontánního řádu, prostřednictvím lidí jednajících v rámci pravidel majetkového, škodního a smluvního práva*“¹⁷¹.

Hayek byl zarytým obhájcem principů volného trhu. Dle jeho názoru není možné omezit svobodu jedince v ekonomické oblasti, aniž by současně nebyla omezena svoboda člověka v jiných sférách. Svoboda jedince se nejlépe udržuje a rozvíjí právě v oblasti volného trhu, jelikož mu dovoluje sledovat jeho vlastní cíle a zájmy a zároveň tak jedinec napomáhá v plnění cílů obrovskému množství dalších lidí, kteří jsou do trhu rovněž zapojeni. Hayek však dogmaticky

¹⁶⁶ HAYEK, Friedrich August von. *Právo, zákonodárství a svoboda: Nový výklad liberálních principů spravedlnosti a politické ekonomie*. 1. vyd. Praha: Academia, 1994. ISBN 80-200-0241-3. s. 220-223.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 201-203.

¹⁶⁸ SWIFT, Adam. *Politická filozofie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-859-7. s. 28.

¹⁶⁹ HAYEK, Friedrich August von. *Právo, zákonodárství a svoboda: Nový výklad liberálních principů spravedlnosti a politické ekonomie*. 1. vyd. Praha: Academia, 1994. ISBN 80-200-0241-3. s. 207-216.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 233.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 234.

neobhajoval myšlenky doktríny laissez-faire, jak by se mohlo na první pohled zdát. Pouze se domníval, že volný trh založený na konkurenčních vztazích je daleko efektivnějším nástrojem koordinace lidského úsilí než plánovaná ekonomika socialistického modelu. Volný trh totiž dává člověku prostor k vlastní realizaci, se kterým se v socialistických zřízeních nesetkáme.¹⁷²

Hayek nebyl ani utopista, proto připouští, že určité státní zásahy v podobě přerozdělování majetku jsou nutné proto, aby byl zachován společenský konsensus mezi občany: „*Zachování konkurence není neslučitelné s rozsáhlým systémem sociálních služeb – pokud nejsou tyto služby vytvořeny tak, aby vyloučily konkurenci z rozsáhlých oblastí hospodářství.*“¹⁷³

7.4. Politický řád svobodného lidu

Hayek v posledním svazku knihy upozorňuje na špatné chápání pojmu **demokracie**. Lidé demokracii chápou primárně jako ochranu osobní svobody¹⁷⁴. Pro Hayeka však demokracie znamená „*metody nebo procedury určování vládních rozhodnutí*“¹⁷⁵, nevyjadřuje žádný normativní ideál.

Demokracie není podle Hayeka ničím, co by automaticky zajišťovalo svobodu. I když se domníval, že je nejoptimálnějším modelem vládnutí, byl přesvědčen, že nebude-li se demokracie řídit vládní mocí, která je omezena tradicí vlády zákona, může se lehce přeformovat v totalitu. Jednotlivé složky moci musí být ustanoveny tak, aby ani jedna z nich neměla suverénní postavení. Moc tak musí být kontrolována a limitována. Efektivní kontrolu může poskytnout například mínění občanů. Vláda se musí snažit o to, aby jí veřejné mínění bylo nakloněno, což je mimo jiné podmínkou zachování stabilního režimu. Je-li demokracie chápána jako vláda většiny, neměla by moc vlády „*sahat dále než,*

¹⁷² HLOUŠEK, Vít, KOPEČEK, Lubomír. *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátele a perspektivy demokracie*. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2007. ISBN 978-80-210-42. s. 76.

¹⁷³ HAYEK, Friedrich August von. *Cesta do otroctví*. 2. vyd. Brno: Společnost pro odbornou literaturu - Barrister & Principal, 2008. ISBN 978-80-87029-32-9. s. 20.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 274.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 276.

*kde může většina doopravdy souhlasit.*¹⁷⁶ To podle Hayeka neznamena, že by většina musela schvalovat každý jednotlivý krok vlády, nýbrž „*že jednotlivec by měl být vázán povinností podřizovat se pouze takovým příkazům, jak nutně vyplývají z obecných principů schválených většinou, a že by moc představitelů většiny měla být neomezená pouze při spravování konkrétních prostředků, které dostala k dispozici.*“¹⁷⁷

Úkolem vlády je zejména vytvářet rámec, ve kterém občané mohou úspěšně sledovat své cíle a zájmy, ale také v případě nutnosti použít donucovací pravomoci vybírat daně na služby, které trh není schopen zajistit.¹⁷⁸

Veškerá donucovací funkce vlády by se v liberálních společnostech měla řídit třemi primárními zásadami – třemi velkými negativy: **MÍR, SVOBODA A SPRAVEDLNOST**, které jsou podle Hayeka jedinými nepostradatelnými základy společnosti.¹⁷⁹

¹⁷⁶ HAYEK, Friedrich August von. *Právo, zákonodárství a svoboda : Nový výklad liberálních principů spravedlnosti a politické ekonomie*. 1. vyd. Praha: Academia, 1994. ISBN 80-200-0241-3. s.276.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 276.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 380.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 374.

8. Komparace

Na předchozích stránkách jsem ideálně typickou metodou vymezila ideologie liberalismu, konzervatismu a socialismu. Z důvodu velké rozsáhlosti daných ideologií a množství směrů, které se v průběhu existence ideologií zformovaly, jsem si vybrala typické představitele ideologií liberalismu, konzervatismu, socialismu a jejich klíčová díla jsem stručně představila.

Nyní přistupuji k poslední kapitole, ve které si kladu za cíl srovnat ideologie liberalismu, konzervatismu a socialismu v dílech uvedených autorů. Jelikož se musím držet v mezích této práce, nebudu srovnávat dopodrobna jednoho autora s druhým, ale vybírám si tři kategorie, jež se v dílech všech třech myslitelů musely vyskytnout, protože v rámci jednotlivých ideologií neexistují nadřazenější pojmy než stát, trh a občanská společnost. Každá z ideologií resp. každý z myslitelů jednotlivým kategoriím přisuzuje jinou hodnotu.

Je také důležité, abych se zde zmínila o rozdílech v profesích vybraných autorů. Jsem si jistá, že i z tohoto důvodů každý z nich přisuzuje daným kategoriím jinou váhu. Scruton jakožto konzervativní filozof se nad státem a občanskou společností pozastavoval více a častěji než nad trhem. Sociolog Anthony Giddens představil koncepci třetí cesty, ve které ukazuje občanovi cestu, kterou by se měl v nové moderní době vydat. Friedrich August von Hayek, držitel Nobelovy ceny za ekonomii z roku 1974, klade největší důraz na trh a sociální spravedlnost v liberálně demokratických společnostech s převahou tržního hospodářství. Ani jeden z autorů však neopomíjí definovat kategorie v širších souvislostech.

8.1. Stát

Konzervativní a liberální pojetí státu se od sebe zásadně odlišují. Scruton a jiní konzervativní myslitelé zdůrazňují nutnost existence **silného státu**¹⁸⁰, jehož postavení je možné přirovnat k postavení otce v rodině. Stát, stejně jako zmíněný otec rodiny, vyjadřuje autoritu pojící se s mocí. Díky moci a autoritě je stát schopen vyžadovat plnění závazků občanů, jež vyplývají z jejich občanského postavení. Konzervativci věří, že člověk je od přirozenosti nedokonalým tvorem s tendencí porušovat společenský řád. Jakékoliv porušení řádu musí být státem přísně potrestáno, aby byla zachována jeho legitimita.¹⁸¹

Scruton připouští, že stejně jako socialismus i konzervatismus se za určitých podmínek může stát stoupencem totalitarismu, proti kterému se ostře stavěl Hayek. Konzervativcům nevadí, pokud stát ve svých rukou hromadí příliš mnoho moci. Problémem je, pokud jde o moc ustavenou a vykonávanou svévolně.¹⁸²

Hayek se naopak domnívá, že příliš mnoho moci v rukou státu ohrožuje svobodu občanů a jako ekonom soudil, že vazba mezi státem a občany musí být co nejvolnější, protože liberální ekonomika – volný trh, vyžaduje existenci liberálního prostředí – minimální stát.

Klasičtí liberálové, k nimž řadíme i Hayeka, jsou zastánci **minimálního státu**. Lockeovými slovy je liberální stát tzv. nočním hlídačem, který v zásadě plní jen tři funkce – udržuje pořádek, zajišťuje vynutitelnost smluv nebo dobrovolně uzavřených dohod mezi občany a chrání před útokem zvenčí. Stát je nástrojem ochrany, jehož hlavní úlohou je vymezit lidské chování do určitých mezí a zabránit tak jednotlivým občanům zasahovat do práv a svobod jiných. Institucionální aparát minimálního státu se omezuje na policii, soudy a armádu. Ekonomické, sociální, kulturní, morální a jiné povinnosti náležejí jednotlivcům, jsou tedy součástí občanské společnosti.¹⁸³

¹⁸⁰ SCRUTON, Roger. *Smysl konzervatismu*. Praha: TORST, 1993. ISBN 80-85639-10-6. s. 42.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 33-58.

¹⁸² SCRUTON, Roger. *Smysl konzervatismu*. Praha: TORST, 1993. ISBN 80-85639-10-6. s. 41.

¹⁸³ HEYWOOD, Andrew. *Politologie*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia s.r.o., 2004. ISBN 80-86432-95-5. s. 116-117.

Koncepci minimálního státu však Hayek v případě rozvinutých západních společností zcela neobhájí. Hayek uvádí, „(...) že by vláda rozvinuté společnosti měla používat svou moc vytvářet zdaněním fondy k poskytování četných služeb, které trh z různých důvodů nemůže poskytovat (...).“¹⁸⁴

Myšlenku minimálního státu odmítá také Giddens, jenž tvrdí, že „*minimální koncepce státu přehlíží omezení trhu stejně důsledně, jako stará levice ignoruje anomálie ve společnosti.*“¹⁸⁵

V sociálně demokratickém státě dochází k určitému posunu od **negativního pojetí státu**, který zastávají liberálové vyjadřující názor, že stát je jen nutné zlo omezující svobodu jednotlivců, k **pozitivnímu pojetí státu**, kdy je stát chápán jako nástroj rozšiřování svobody a nastolování sociální spravedlnosti. Sociálně demokratický stát je z tohoto důvodu ideálem moderních liberálů stejně jako sociálních demokratů.¹⁸⁶

Sociálně demokratický stát intervenuje s cílem vytvářet rovnější a sociálně spravedlivější společnost. Nestanovuje pouze podmínky spořádané existence, ale snaží se korigovat nevyváženost a nespravedlnost tržní ekonomiky. Nezaměřuje se tak hlavně na vytváření bohatství, ale spíše na jeho spravedlivé rozdělování mezi členy společnosti, čímž se snaží zmenšovat sociální nerovnost.¹⁸⁷

Pravice tvrdí, že sociální stát je v zásadě nedemokratický, protože distribuuje výhody shora dolů, omezuje tak svobodu jednotlivců a vytváří závislost občanů na sociální pomoci.¹⁸⁸ Zatímco liberálové se snaží stát v zásadě minimalizovat, sociální demokraté usilují o jeho rozšíření.

Giddens upouští od pojmenování sociální stát a přiklání se ke **státu sociálních investic**, ve kterém vláda hraje hlavní roli v otázce investic do lidských

¹⁸⁴ HAYEK, Friedrich August von. *Právo, zákonodárství a svoboda: Nový výklad liberálních principů spravedlnosti a politické ekonomie*. 1. vyd. Praha: Academia, 1994. ISBN 80-200-0241-3. s. 305.

¹⁸⁵ GIDDENS, Anthony. *Třetí cesta a její kritici*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2004. ISBN 80-204-1208-5. s. 62.

¹⁸⁶ HEYWOOD, Andrew. *Politologie*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia s.r.o., 2004. ISBN 80-86432-95-5. s. 118.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 118.

¹⁸⁸ GIDDENS, Anthony. *Třetí cesta. Obnova sociální demokracie*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2001. ISBN 80-204-0906-8. s. 98.

zdrojů a infrastruktury. Stát sociálních investic podporuje inkluzi a snaží se bojovat proti exkluzi jak naspod, tak na vrcholu společnosti.¹⁸⁹

V liberálním pojetí je sociální stát záchytnou sítí pro ty, kteří se z jakéhokoliv důvodu dostali naspod společnosti. Stát sociálních investic se tomu snaží předcházet přímou podporou svých občanů „od kolébky do hrobu“.¹⁹⁰

8.2. Trh

Ekonomická teorie Friedricha Hayeka se zformovala jako reakce na politiku ekonomického intervencionismu Johna Maynarda Keynesa.

Keynesianismus, jenž odmítl ekonomickou doktrínu klasického liberalismu laissez-faire, pomohl mnoha západním zemím překonat ekonomický vývoj po druhé světové válce. Keynesovy ideje byly v té době přijímány jak socialistickými a konzervativními stranami, tak liberálními politiky. V 70. letech, po dlouhé době ekonomické konjunktury, začal být keynesianismus překonáván Hayekovými myšlenkami volného trhu, což fakticky znamenalo znovunavrácení k teoriím klasické politické ekonomie.¹⁹¹

Hayekovy myšlenky, které byly zprvu vnímány jako výstřední, začaly mít formující vliv na politiku Nové pravice, která napadla keynesiánsko-welfaristickou teorii a znova se přiklonila k idejím **volného trhu** Adama Smithe a doktríně **laissez-faire**.¹⁹²

Hayek zdůrazňoval nutnost existence konkurence a věřil ve Smithovu teorii „**neviditelné ruky**“, tedy v jakousi samoregulační schopnost trhu vyrovnávat se s různými změnami.¹⁹³ „**Mrtvou rukou**“ naopak nazýval veškeré státní intervence, které podle něj omezují konkurenci a následně snižují efektivitu

¹⁸⁹ GIDDENS, Anthony. *Třetí cesta. Obnova sociální demokracie*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2001. ISBN 80-204-0906-8. s. 87-110.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 17.

¹⁹¹ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 80-85865-10-6. s. 50-52.

¹⁹² Tamtéž, s. 80.

¹⁹³ HEYWOOD, Andrew. *Politologie*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia s.r.o., 2004. ISBN 80-86432-95-5. s. 202.

a produktivitu. Veškeré pokusy opravovat tržní řád vedou podle Hayeka k jeho ničení.¹⁹⁴

V právu vlastnit a libovolně nakládat se svým majetkem vidí Hayek základní záruku politické svobody a zároveň se domnívá, že „*liberálně demokratický politický systém a respektování občanských svobod se může vyvinout jen v kontextu kapitalistického ekonomického zřízení.*“¹⁹⁵

Heywood uvádí, že zatímco pro liberály tržní ekonomika znamená ochranu osobní svobody, konzervativci mohou trh využívat jako nástroj sociální disciplíny, kdy tržní síly regulují, kontrolují a řídí ekonomickou a společenskou aktivitu.¹⁹⁶

Scruton tvrdí, že „*ekonomika svobodného trhu je zárukou národního bohatství a tím nejlepším způsobem, jakým lze udržet či zvýšit životní úroveň, neboť zajišťuje, že každý člověk bude sledováním svého vlastního blaha povzbuzován ke sledování blaha celku*“¹⁹⁷, zároveň se však domnívá, že principiální oddanost myšlenkám volného trhu nemá v konzervatismu místo. Lidé vyžadují jistoty, že nejsou součástí nekontrolovatelných sil, které by je mohly kdykoliv uvrhnout do bídy. Stát je tady pak od toho, aby jim dané jistoty zajistil i za cenu omezení jejich svobody.¹⁹⁸

Zatímco tedy klasický liberalismus stojí ideologicky na straně trhu, fundamentalistický socialismus prosazuje společné vlastnictví, sociální demokracie usilují o vyváženost trhu a státu. Sociální demokracie je určitým kompromisem mezi schvalováním kapitalismu jako jediného spolehlivého mechanismu vytváření bohatství a rozdělování bohatství.¹⁹⁹

Politika třetí cesty, jak ji definuje Giddens, prosazuje **novou smíšenou ekonomiku**, která usiluje „*především o synergii veřejného a soukromého sektoru – využívání tržní dynamiky, ale respektuje veřejné zájmy.*“²⁰⁰ Navíc se snaží nalézt

¹⁹⁴ HAYEK, Friedrich August von. *Právo, zákonodárství a svoboda: Nový výklad liberálních principů spravedlnosti a politické ekonomie*. 1. vyd. Praha: Academia, 1994. ISBN 80-200-0241-3. s. 260-261.

¹⁹⁵ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 80-85865-10-6. s. 80.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 79.

¹⁹⁷ SCRUTON, Roger. *Smysl konzervatismu*. Praha: TORST, 1993. ISBN 80-85639-10-6. s. 128.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 128.

¹⁹⁹ HEYWOOD, Andrew. *Politologie*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia s.r.o., 2004. ISBN 80-86432-95-5. s. 77.

²⁰⁰ GIDDENS, Anthony. *Třetí cesta. Obnova sociální demokracie*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2001. ISBN 80-204-0906-8. s. 87.

rovnováhu mezi regulací a deregulací na různých úrovních a rovnováhu mezi ekonomickými a neekonomickými aspekty v životě společnosti.²⁰¹

Giddens uvádí, že po pádu komunismu již dnes nikdo nemůže obhajovat myšlenku vyloučení trhu z většiny ekonomických oblastí. Uvádí, že dobře zvládnutá tržní ekonomika přináší daleko více pozitiv než jakýkoliv přísný režim, avšak upozorňuje také na rizika trhu, která si často neuvědomujeme. Mluví například o moci trhu komercionalizovat a ohrožovat tak životní hodnoty, o neschopnosti trhu seberegulace, dále trh nevytváří lidský kapitál a tržní ekonomika je schopna vytvářet externality, které neumí sama vyřešit. Nejen z těchto důvodů je dle Giddense nutné eliminovat jakoukoliv přílišnou závislost na tržním mechanismu.²⁰²

8.3. Občanská společnost

V liberální tradici můžeme sledovat dva rozdílné názory na otázku občanské společnosti. Klasičtí liberálové odmítají existenci společnosti. Jsou zastánci tzv. **atomistického pojetí společnosti** tzn., že společnost je považována za soubor jedinců (atomů), kteří sledují své vlastní individuální zájmy a instituce existující v občanské společnosti jsou považovány za nebezpečí, jež může omezovat individuum a jeho svobodu.

Druhý liberální přístup k občanské společnosti zdůrazňuje, že je pro jedince přirozené vstupovat do sociálních vztahů. Sledovat své zájmy a uspokojovat individuální cíle je možné jen na základě kooperace s druhými lidmi a vytvářením svobodných sdružení. V tomto případě je občanská společnost přirozenou formou organizace společnosti. Jedinci vstupují do rozličných organizací. Členství v těchto organizacích je dobrovolné, vyplývající ze **smluvní dohody**, která je závazná v případě, byla-li uzavřena dobrovolně.^{203.204}

²⁰¹ GIDDENS, Anthony. *Třetí cesta. Obnova sociální demokracie*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2001. ISBN 80-204-0906-8. s. 87.

²⁰² GIDDENS, Anthony. *Třetí cesta a její kritici*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2004. ISBN 80-204-1208-5. s. 39-42.

²⁰³ PROROK, Vladimír, LISA, Aleš. *Politologie*. 1. vyd. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2003. ISBN 80-86473-31-7. s. 88.

²⁰⁴ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 80-85865-10-6. s. 29.

Hayek mluví o občanské společnosti jen velmi zřídka, což ale neznamená, že by si o ni myslel, že ji není potřeba. Zmiňuje se, že mezi obchodním a vládním sektorem musí ve zdravé společnosti existovat nezávislý sektor, který zabraňuje, aby se z vlády stal neefektivní monopol s veškerou mocí. Nezávislý sektor je konkurenci vlády v otázkách veřejných služeb, který se musí rozvíjet, aby vláda neměla šanci společenský život zcela ovládnout.²⁰⁵

Pehe uvádí, že Hayek „...vidí jako jednu z hradeb proti rozpínavosti státu nejružnější dobrovolná sdružení.“²⁰⁶ Dle Hayeka skutečný liberál musí usilovat o co nejvíce „konkrétních společností uvnitř státu“, dobrovolných organizací na spojnici mezi jednotlivcem a vládou i přesto, že je liberalismus značně nedůvěřivý k tendencím různých organizací „osobovat si pro své členy výlučná práva.“²⁰⁷

Pehe dále uvádí, že Hayek klade rovněž „důraz na veřejné mínění, které se tvoří ve strukturované diskusi v občanském prostoru.“²⁰⁸

Scruton se s Giddensem resp. se sociálními demokraty shoduje v názoru, že občanská společnost je v úpadku, což je pro samotný konzervatismus problém, jelikož se „utváří v postoji k občanské společnosti.“²⁰⁹

Základní rozdíl mezi liberálním a konzervativním pojetím občanské společnosti lze nalézt ve Scrutonově východisku, které odmítá, že by se na společnost mohlo pohlížet smluvní optikou.²¹⁰ Konzervativní občanskou společnost – stejně jako rodinu – charakterizuje **nesmluvní způsob bytí** tzn., že pouta, jež vážou občana ke společnosti, nejsou smluvního charakteru, nejsou dobrovolná, nýbrž mají přirozený charakter.²¹¹ Členství v rozličných organizacích tedy není, jako v liberalismu, založeno na dobrovolnosti či smluvní dohodě, ale vyplývá z tradice, z úcty k zavedeným zvykům a institucím.

²⁰⁵ HAYEK, Friedrich August von. *Právo, zákonodárství a svoboda: Nový výklad liberálních principů spravedlnosti a politické ekonomie*. 1. vyd. Praha: Academia, 1994. ISBN 80-200-0241-3. s. 310-312.

²⁰⁶ PEHE, Jirí. *Europeismus, postdemokracie a další třesky plesky* [online]. 2005, poslední revize 23.5.2005 [cit. 2009-03-22]. Dostupné z: <<http://www.literarky.cz/index.php/www.oneworld.net?p=clanek&id=530>>.

²⁰⁷ HAYEK, Friedrich August von. *Právo, zákonodárství a svoboda: Nový výklad liberálních principů spravedlnosti a politické ekonomie*. 1. vyd. Praha: Academia, 1994. ISBN 80-200-0241-3. s. 267.

²⁰⁸ PEHE, Jirí. *Europeismus, postdemokracie a další třesky plesky* [online]. 2005, poslední revize 23.5.2005 [cit. 2009-03-22]. Dostupné z: <<http://www.literarky.cz/index.php/www.oneworld.net?p=clanek&id=530>>.

²⁰⁹ SCRUTON, Roger. *Smysl konzervatismu*. Praha: TORST, 1993. ISBN 80-85639-10-6. s. 33.

²¹⁰ Tamtéž, s. 37.

²¹¹ Tamtéž, s. 39.

Společnost má v konzervativním pojetí **organický charakter**, jedná se o celek, živý organismus, ve kterém rozmanité instituce přispívají ke zdraví a stabilitě společnosti. Konzervativci se zdráhají plně oddělit občanskou společnost od státu, liberalismus nikoliv.²¹² Stát a občanská společnost se navzájem prostupují, odtrhne-li se občanská společnost a stát, znamená to de facto smrt obou. Nejen z tohoto důvodu se konzervativní stát staví proti různým reformám, Scrutonovými slovy proti nákazám, které mohou stát a občanskou společnost poškodit, ale naopak se snaží zachovávat ty instituce, jež jsou prověřeny zkušeností a přispívají ke kontinuitě společnosti.²¹³

Jednotkami občanské společnosti ve Scrutonově pojetí jsou **autonomní instituce**, které definuje jako „*bezprostřední formy společenské vzájemnosti, v nichž je občan srozumitelně konfrontován se skutečností svého veřejného života a v nichž se utváří jeho hodnotový svět.*“²¹⁴

Takové autonomní instituce můžeme nalézt ve sféře volného času. Jedná se o běžné lidské činnosti, na kterých se podílíme, když zrovna nepracujeme a jež obsahují vlastní cíle. Úsilí, které vynakládáme na dosažení daných cílů, symbolizuje sociální hodnoty, jež instituce podněcuje.²¹⁵

Zatímco Scruton řeší problémy občanské společnosti a státu na filosofické úrovni, Giddens se zaměřuje na to, jakým způsobem obnovit občanskou společnost, která se na mnoha místech západních společností proměnila – upadla, nejdříve v důsledku bipolárního rozdělení světa, později v důsledku prohlubujících se globálních změn.

Podpora občanské společnosti je základní součástí politiky třetí cesty. Úpadek občanské společnosti, na který již nějakou dobu poukazují konzervativní politici, je dle Giddense skutečný a projevuje se např. oslabováním smyslu pro solidaritu, vysokou úrovní kriminality a rozpadem manželství a rodin. Nelze občanskou společnost ponechat, aby se s těmito problémy vypořádala sama. Hlavní roli v obnově občanské společnosti musí hrát stát, který je partnerem

²¹² SCRUTON, Roger. *Smysl konzervatismu*. Praha: TORST, 1993. ISBN 80-85639-10-6. s. 61.

²¹³ Tamtéž, s. 66-69.

²¹⁴ Tamtéž, s. 193.

²¹⁵ Tamtéž, s. 195.

občanské společnosti. Stát a občanská společnost se musí vzájemně podporovat a kontrolovat.²¹⁶

Giddens se domnívá, že občanská společnost by se měla obnovit pomocí těchto kroků: obnova pospolitých forem zapojením lokální iniciativy, účast třetího sektoru, ochrana místní veřejné sféry, prevence kriminality vycházející z místních společenství, demokratická rodina.²¹⁷

Moderní sociální demokracie si narozdíl od sociální demokracie starého stylu či od jiných levicových směrů uvědomuje důležitost existence občanské společnosti v současném světě. Giddens uvádí, že hlavní „význam občanské společnosti spočívá v její schopnosti udržet na uzdě trh a vládu. Tržní ekonomika ani demokratický stát nikdy nebudou správně fungovat bez civilizujícího vlivu občanských sdružení.“²¹⁸

²¹⁶ GIDDENS, Anthony. *Třetí cesta. Obnova sociální demokracie*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2001. ISBN 80-204-0906-8. s. 71-72.

²¹⁷ GIDDENS, Anthony. *Třetí cesta. Obnova sociální demokracie*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2001. ISBN 80-204-0906-8. s. 72.

²¹⁸ GIDDENS, Anthony. *Třetí cesta a její kritici*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2004. ISBN 80-204-1208-5. s. 68.

9. Závěr

V této práci jsem se zabývala koncepty tří nejvýznamnějších ideologií, které jsou v literatuře označovány jako **tradiční politické ideologie**, vytvářející tzv. **ideologický trojúhelník** (liberalismus, konzervatismus, socialismus).²¹⁹ Významným momentem z hlediska vzniku a rozvoje ideologií byla Velká francouzská revoluce, která zapříčinila množství společenských a kulturních změn a vytvořila tak příhodné prostředí pro rozvoj politického smýšlení. Liberální, konzervativní a socialistické myšlenky byly však rozvíjeny dávno před touto událostí. V úvahu musíme vzít minimálně myšlení anglických empiriků Johna Locke a Thomase Hobbesa, kteří měli vliv na ideologie liberalismu a konzervatismu. Opomenout nesmíme ani vliv Jeana-Jacques Rousseaua, který kritikou stavovské společnosti a důrazem na rovnost občanů rozvíjel myšlenky socialismu. Tyto a další poznatky jsem shrnula v první části práce, ve které jsem ideálně typickou metodou vymezila každou z uvedených ideologií a ve shrnutích uvedla jejich základní hodnoty. Jednotlivé ideologie jsem se vždy pokusila vymezit v širších souvislostech. V první části práce jsem rovněž neopomenula definovat termín *ideologie*.

Uvedené informace mi posloužily pro další analýzu a pochopení přístupů Anthonyho Giddense, Rogera Scrutona, Friedricha Augusta von Hayeka, jež jsou považováni za typické představitelé jednotlivých ideologií. Podrobněji jsem se zabývala jejich publikacemi *Třetí cesta. Obnova sociální demokracie*, *Smysl konzervatismu*; *Právo, zákonodárství a svoboda*. Hlavní myšlenky těchto děl jsem představila v druhé části práce. Zaměřila jsem se zejména na jejich přístup ke kategoriím státu, trhu a občanské společnosti, jež jsou základními částmi každé ideologie. Uvedené kategorie jsem v poslední části práce srovnala. Komparace jasně ukazuje, ve kterých momentech se Giddens, Scruton a Hayek stýkají a kde se naopak rozcházejí.

²¹⁹ CABADA, Ladislav, KUBÁT, Michal. *Úvod do studia politické vědy*. 2. rozš. vyd. Praha: Eurolex Bohemia s.r.o., 2004. ISBN 80-86432-63-7. s. 174.

10. Seznam použité literatury a zdrojů:

1. BECK, Ulrich. *The Reinvention of Politics. Rethinking Modernity in the Global Social Order*. Cambridge: Polity Press, 1997. 206 s. ISBN 0-7456-1758-1.
2. CABADA, Ladislav, KUBÁT, Michal. *Úvod do studia politické vědy*. 2. rozš. vyd. Praha: Eurolex Bohemia s.r.o., 2004. 494 s. ISBN 80-86432-63-7.
3. DAVID, Roman. *Politologie: Základy společenských věd*. 4. rozš. vyd. Olomouc: Olomouc, 2000. 448 s. ISBN 80-7182-116-0.
4. DAHRENDORF, Ralf. Třetí cesta a svoboda. Autoritářský nádech evropského nového středu. *Střední Evropa*. 2000, roč. 16, č. 98.
5. *Encyklopedický slovník*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1993. ISBN 80-207-0438-8.
6. GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. 1. vyd. Praha: Argo, 1999. 595 s. ISBN 80-7203-124-4.
7. GIDDENS, Anthony. *Třetí cesta. Obnova sociální demokracie*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2001. 150 s. ISBN 80-204-0906-8.
8. GIDDENS, Anthony. *Třetí cesta a její kritici*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2004. 184 s. ISBN 80-204-1208-5.
9. HAYEK, Friedrich August von. *Cesta do otroctví*. 2. vyd. Brno: Společnost pro odbornou literaturu - Barrister & Principal, 2008. 214 s. ISBN 978-80-87029-32-9.
10. HAYEK, Friedrich August von. *Právo, zákonodárství a svoboda. Nový výklad liberálních principů spravedlnosti a politické ekonomie*. 1. vyd. Praha: Academia, 1994. 414 s. ISBN 80-200-0241-3.
11. HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Victoria Publishing, 1994. 293 s. ISBN 80-85865-10-6.
12. HEYWOOD, Andrew. *Politologie*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia s.r.o., 2004. 482 s. ISBN 80-86432-95-5.

13. HLOUŠEK, Vít, KOPEČEK, Lubomír. *Demokracie: Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2007. 375 s. ISBN 978-80-210-4249-0.
14. HOBBS, Thomas. *Leviathan neboli o podstatě, zřízení a moci státu církevního*. Praha: Melantrich, 1941. 376 s.
15. LOCKE, John. *Druhé pojednání o vládě*. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1992. 185 s. ISBN 80-205-0222-X.
16. MANNHEIM, KARL. *Ideologie a utopie*. 1. vyd. Bratislava: Archa, 1991. 358 s. ISBN 80-7115-022-3.
17. MILLER, David, et al. *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. 2. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2000. 581 s. ISBN 80-85947-56-0.
18. NISBET, Robert. *Konzervatismus: sen a realita*. 1. vyd. Praha: Občanský institut, 1993. 143 s. ISBN 80-900190-3-X.
19. PROROK, Vladimír, LISA, Aleš. *Politologie*. 1. vyd. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2003. 223 s. ISBN 80-86473-31-7.
20. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *O společenské smlouvě, neboli, O zásadách státního práva*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002. 157 s. ISBN 80-86473-10-4.
21. RAMSDEN, John, et al. *Oxfordský průvodce britskou politikou 20. století*. Praha: PROSTOR, 2006. 948 s. ISBN 80-7260-169-5.
22. SCRUTON, Roger. *Slovník politického myšlení*. 2. rozš. vyd. Brno: Atlantis, 1999. 187 s. ISBN 80-7108-184-1.
23. SCRUTON, Roger. *Smysl konzervatismu*. Praha: TORST, 1993. 293 s. ISBN 80-85639-10-6.
24. SWIFT, Adam. *Politická filozofie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. 190 s. ISBN 80-7178-859-7.

25. ŠARADÍN, Pavel. *Historické proměny pojmu ideologie*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. 136 s. ISBN 80-85959-94-1.
26. *Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích*. 1. vyd. Praha: DIDEROT, 1999. 8 sv. (518, 534, 473, 424, 507, 482, 428, 493).

10.1. Internetové zdroje:

1. <http://www.kdu.cz>
2. <http://www.literarky.cz>
3. <http://glosy.info>
4. <http://encyklopedie.seznam.cz>
5. <http://cs.wikipedia.org>